

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Mgr. Igor N. Barilik, MSc. (Oxon.)

**Morálne a právne aspekty
počiatočného štádia ľudského života**

Bakalárska práca

Vedoucí práce: MUDr. ThLic. Jaromír Matějka, Ph.D., Th.D.

Praha 2013

Prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem „Morálne a právne aspekty počiatočného štádia ľudského života“ napsal samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

Internetové zdroje citované v práci jsou aktuální ke dni 10. 4. 2013.

V Praze dne 10. 4. 2013

Igor N. Barilik

Bibliografická citace

Morálne a právne aspekty počiatočného štádia ľudského života [rukopis]: Bakalárska práca / Igor N. Barilik; vedoucí práce: Jaromír Matějek. Praha, 2013. 53 s.

Anotace

Předložená práce pojednává o normativních aspektech počátečního stadia života lidských bytostí, zejména s ohledem na problematiku výzkumu embryonálních kmenových buněk, při kterém dochází k zničení lidského embrya. Vychází z faktického stavu a normativního rámce současné české společnosti. Diskutuje vyvstávající morální otázky, jak je řeší zejména zahraniční literatura. Autor tyto poznatky následně aplikuje na českou situaci a navrhuje, aby se další diskuse orientovala na otázku společenského vnímání objektivní hodnoty lidského života, a též aby se věnovala pozornost úvahám o užitečnosti tohoto druhu výzkumu a jeho normativní regulace.

Klíčová slova

Lidský život – statut lidského embrya – výzkum lidských embryonálních kmenových buněk – bioetika – biomedicína – medicínské právo – přirozené právo

Abstract

Moral and legal aspects of the early stage of human life

The presented thesis discusses normative aspects of the early stage of human life, especially in regard to the problem of embryo-destructive research. It places the discussion in the factual and normative context of the Czech society. It discusses moral questions raised in international literature. The author applies the knowledge to the Czech situation and recommends that further discussion focus on the objective understanding of the value of human life, as well as on rule-utilitarian considerations.

Keywords

Human life – status of human embryo – human embryonic stem cells research – bioethics – biomedicine – medical law – natural law

Počet normostran: 47

Počet znaků (včetně mezer): 120 246

Poděkování

Chci poděkovat Dr. Jaromíru Matějkovi za vedení této bakalářské práce, jeho cenné připomínky a vstřícný kolegiální a obecně lidský přístup. Děkuji též členům mé rodiny a přátelům za obětavou pomoc a modlitby během mých studií.

Obsah

1. Úvod do problematiky, aspirácie a metódy práce	6
2. Popis východiskovej situácie a normatívneho kontextu embryo- deštruktívneho výskumu	10
3. Diskusia o vyvstávajúcich morálnych otázkach.....	18
3.1. Ronald Dworkin o problematike ochrany ľudského života	20
3.2. Štát a náboženstvo: Inšpirácie katolíckej morálky pre všeobecné zákonodarstvo	25
3.3. Prirodzenoprávna koncepcia v diele Roberta Georgea.....	29
4. Čo pre spoločnosť plynie zo súčasnej situácie a jej morálnej reflexie?	34
4.1. O potrebe spoločenskej diskusie o tom, aká je hodnota ľudského života	35
4.2. O užitočnosti principiálnej ochrany ľudského života	40
5. Zhrnutie práce a záverečné poznámky.....	49
6. Použitá literatúra	53

1. Úvod do problematiky, aspirácie a metódy práce

V súčasnej dobe sú nepochybne jednou z najzaujímavejších oblastí vedeckého výskumu biomolekulárne vedy. I pre väčšinu z nás, ne-vedcov, je fascinujúce sledovať pokroky v molekulárnej biomedicíne, v ktorej sa skľbujú dve ušľachtilé ľudské hodnoty – úsilie o prehĺbovanie poznania sveta okolo nás i nás samotných a objavovanie doposiaľ nepoznaného, ako i snaha o skvalitňovanie ľudského života, zmierňovanie utrpenia a liečenie chorôb, ktoré ľudí postihujú. Obe tieto snahy však v praxi prinášajú radu doposiaľ neriešených právnych a etických problémov, na ktorých riešenie nepostačuje aplikácia metód exaktných vied, ale je taktiež potrebné zaujať normatívne stanoviská.

O etické problémy spojené s počiatkom ľudského života som sa začal aktívne zaujímať po prednáške známeho amerického právneho filozofa, profesora Princetonskej univerzity Roberta P. Georgea, ktorú predniesol v roku 2011 ako Anscombeovej pamätnú prednášku na pôde Oxfordskej univerzity. Štúdiom Georgeovho diela o problematike štatútu ľudského embrya, ľudských právach a ľudskej dôstojnosti, som objavil precíznu argumentáciu založenú na solídnom filozofickom základe, ktorá ma podnietila k tomu, aby som sa tejto mimoriadne aktuálnej téme venoval hlbšie, a aby som získané poznatky a vlastné úvahy spracoval do štúdie.

Z názvu vyplýva, že predložená štúdia sa bude zaoberať počiatočným štádiom ľudského života. Moment či proces vzniku života na filozofickej úrovni predstavuje vďačnú tému akademických dišpút. V prvom rade je potrebné definovať, o akom období objektívnej ľudskej existencie budem v práci pojednávať. Medzi odborníkmi panuje konsenzus, že za počiatočné štádium ľudského vývoja sa z biologického hľadiska považuje embryogenéza, tzn. obdobie od vzniku jednej diploidnej bunky (zygoty), a to typicky oplodnením ženskej pohlavnej bunky (vajíčka) mužskou pohlavnou bunkou (spermiou), poprípade i tzv. parthenogenezou či klonovaním, až do ôsmich týždňov po implantácii embrya v maternici, odkedy hovoríme o ľudskom plode. Pozornosť v tejto práci bude venovaná ľudskému embryu, teda bytosti existujúcej a prechádzajúcej procesom embryogenézy. Moje úvahy sa budú zameriavať na vybrané *normatívne* problémy spojené s charakterom ľudského embrya.

Úvodom považujem za nutné uviesť, aké úlohy si kladiem v tejto práci, a naopak od akých aspirácií úmyselne upúšťam. Pod normatívnymi problémami rozumiem otázku,

akým spôsobom, a či vôbec, má na určité skutočnosti a možnosti v reálnom svete reagovať demokratický zákonodarca. Inak povedané, aké ľudské činnosti má spoločnosť aprobovať (a poprípadе i aktívne podporovať), a aké pod hrozbou účinných sankcií zakazovať. Domnievam sa, že dva najdôležitejšie normatívne systémy v spoločnosti – morálka a právo – sú vzájomne prepojené a jeden druhého ovplyvňujú. Riešenie normatívneho problému, teda otázky ako regulovať určité ľudské činnosti, v sebe musí zahŕňať aj jej morálnu reflexiu. Morálka je východiskom, právo je potom vyjadrením spoločensky požadovaného správania.

V práci budem postupovať s použitím deskriptívnej a analytickej metódy. V prvom rade popíšem súčasnú situáciu a jej problematické miesta, ktoré vyžadujú normatívnu reflexiu, a následne sa budem rozoberať a kriticky hodnotiť relevantné argumenty v prospech i proti možným riešeniam, pričom taktiež ponúknem podnety vlastné.

Vzhľadom na sebakriticky reflektovanú dosiahnutú úroveň poznania problematiky, ako i skromným rozsahom tohto pojednania, hneď v úvode otvorene priznávam, že nasledujúce úvahy sám nepovažujem, ani nechcem, aby boli považované, za akési rezolútne závery pre normotvorbu. Mojm momentálnym cieľom je vstúpiť do diskusie, kriticky reflektovať argumenty, ktoré považujem za zaujímavé, a predstaviť niekoľko vlastných myšlienok či pohľadov, u ktorých si nenárokujem správnosť a neomylnosť. Naopak, ocenil by som vyvolanie reakcie v odbornej literatúre či diskusných kruhoch, ktorá by preverila moje argumenty a rozšírila moje poznanie a vnímanie problematiky.

Taktiež považujem za potrebné dodať, že v diskusii sa zámerne vyhýbam používaniu emocionálnych sentimentov, ktoré sa vyskytujú u určitých autorov. Na jednej strane je nekorektné a nedôstojné hovoriť o embryách ako o „zhluku buniek“ či „biologickom materiáli“, keďže takéto označenia dehumanizujú jednu z fáz kontinuálneho vývoja ľudských jedincov. Na druhej strane ale odmietam hovoriť o embryách v ranných fázach ako o „ľudských telíčkach“ popr. „nevinných bytostiach“ (nevinný môže byť len niekto, kto je spôsobilý byť z niečoho vinným, inak takéto označenie stráca význam) či, v prípade zamrazených embryí, ako o „sirotách“. Takéto označenia sa podľa mňa nepribližujú realite, všeobecnej ľudskej skúsenosti a citu.

Ďalším dôležitým momentom, na ktorý chcem poukázať hneď v úvode práce, je deklarovaná snaha zasadiť celú diskusiu do kultúrneho a sociálneho kontextu českej spoločnosti. Tento kontext mi je dobre známy, navyše som ako absolvent o.i. českej právnickej fakulty zoznámený s právnym vývojom a súčasným stavom v krajine, ktorý zároveň považujem za zaujímavý pre zvolenú problematiku. Na margo môžem vysloviť

skromné presvedčenie, že určité skutočnosti, o ktorých ďalej pojednám, dokážem hodnotiť s miernym odstupom. V českom akademickom prostredí problematika štatútu a nakladania s ľudskými embryami samozrejme nie je cudzia. Aktívne sa jej venuje niekoľko právnikov, filozofov či etikov. Z relatívne recentných publikačných počinov sa určite oplatí spomenúť knižku *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*, editorsky spracovanú Pavlem Černým, a poukázať na rovnomennú kapitolu editora v spoluautorstve s Martinou Jurigovou.¹ Na tejto štúdii oceňujem prehľadné spracovanie koncepcie anglického právneho filozofa Johna Finnisa. Na druhej strane, ako ďalej poukážem, túto publikáciu nepovažujem za dostatočne situovanú do českého prostredia. Argumenty prebrané zo zahraničia sú síce nevyhnutné pre rozprúdenie diskusie, tá sa ale musí odohrávať v konkrétnom spoločenskom kontexte. Z tohto dôvodu sa najprv pozriem na to, aké sú normatívne východiska pre diskusiu v českej spoločnosti v rámci širšej rodiny európskych národov. Ďalej sa budem venovať morálnym otázkam, pričom budem čerpať z diel ďalších anglo-amerických filozofov Ronalda Dworkina a Roberta Georgea. Georgeova práca, vyznačujúca sa zrozumiteľným dialektickým charakterom, mi poslúži na vytýčenie najdôležitejších právne-filozofických problémov. Z morálnej reflexie predloženej literatúry a doktríny vyvodím dve základné otázky, ktorých riešenie považujem v českej spoločnosti za naliehavé: bude to jednak otázka objektívnej hodnoty ľudského života a jej implikácie pre reguláciu nakladania s ľudskými embryami, a ďalej otázka tzv. užitočnosti principiálnej ochrany tejto hodnoty.

Konečne je potrebné predstaviť, ktorým problémom vyplývajúcim z charakteru ľudského embrya, sa budem v práci venovať. Bolo by totiž na škodu vedeckej precíznosti pokúsiť sa v predloženom rozsahu zmapovať tak širokú problematiku v celku, a navyše predstavovať vlastné myšlienky. Základnou a najdôležitejšou otázkou je morálna ospravedlniteľnosť činností vedúcich k zániku ľudského embrya. Tie môžu mať podobu zákroku, ktorého priamym cieľom je samotné zničenie embrya, ako je tomu u umelého ukončenia tehotenstva, alebo činností, pri ktorých je zánik embrya síce vedľajším (no nevyhnutným) následkom, no ako také sledujú iné ciele (napr. medicínsky objav). Na základe tohto rozdielu je možné vyčleniť dve základné morálne otázky: (1) Či a kedy je prípustné usmrtiť embryo v tele matky na jej žiadosť a (2) či

---

¹ ČERNÝ, David – JURIGOVÁ, Martina. *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*, s. 51-124. In ČERNÝ, David a kol. *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011. 192 s.

môže byť embryo zničené pri sledovaní iného cieľa, ako je tomu pri vedeckom výskume.²

Môžeme namietnuť, že obe otázky sa týkajú jednej a tej istej problematiky (ne)porušiteľnosti života v embryonálnej fáze, a majú teda zhodné riešenia. Oxfordský právnik Jonathan Herring³ ale poukazuje na niekoľko pohľadov, podľa ktorých sa tieto otázky môžu vyriešiť rozdielne. Napríklad tzv. „agnostický pohľad“, podľa ktorého ak máme pochybnosti o skutočnom štatúte embrya, nemali by sme nútiť ženu do pokračovania tehotenstva a pôrodu, zasahujúc tak jej práva a integritu, ale na druhej strane by naše pochybnosti mali prevážiť v prospech ochrany embrya pred embryodeštruktívnym výskumom, keďže v tomto prípade nemusíme ustupovať právam iných (pokiaľ samozrejme nebudeme brať do úvahy právo chorých na to, aby boli skúmané príčiny ich chorôb a možnosti ich liečenia). Naopak podľa tzv. „argumentu potenciality“ je morálne nesprávne umelo potrať embryo (resp. plod) v tele matky, ktoré má inherentnú potencialitu vyvinúť sa v ľudského jedinca, na rozdiel od embrya vytvoreného v laboratórnych podmienkach, ktoré samo osebe takúto potencialitu nemá, čo znižuje jeho morálny štatút a umožňuje určité nakladanie s ním.

Podobne mám aj ja za to, že problematika umelého ukončenia tehotenstva v sebe zahrňuje celú radu aspektov, ako sú ľudské práva, právo na sebaurčenie a súkromie tehotnej ženy, či aspekty psychologické, sociálne, demografické či trestno-právne, na rozdiel od problematiky nakladania s embryami v laboratórnych podmienkach, ktorá prináša vlastné unikátne otázky. To nevyklučuje možnosť, aby sme po dôkladnej analýze argumentov došli k rovnakému záveru – napr. že štatút embrya vyžaduje nedotknuteľnosť pred deštruktívnymi zásahmi či už povahy abortu alebo výskumných experimentov, alebo naopak že oba tieto druhy zásahov sú v určitých situáciách aprobovatel'né. Práve pre rozdielnosť týchto situácií, ako i hore uvedených aspektov týchto dvoch problematik som sa pre účely diskusie v tejto stati rozhodol ponechať z väčšej časti stranou problematiku umelého ukončenia tehotenstva na žiadosť matky, a zameral sa na morálne a právne aspekty počiatočného štádia ľudského života

---

² Pre zjednodušenie budem ďalej o tomto výskume hovoriť ako o embryodeštruktívnom výskume. Chcem upozorniť čitateľa na to, že tým myslím *terminus technicus* pre výskum, ktorého vedľajším následkom je zničenie embrya, bez emotívnych konotácií. V žiadnom prípade si nedovoľujem štandardnú a prísne regulovanú výskumnú činnosť molekulárnych biológov obviňovať z obmyselnej deštrukcie ľudských embryí.

³ HERRING, J. *Medical Law and Ethics*. 3. vyd. Oxford: OUP, 2010, s. 392-3.

z perspektívy genetického výskumu a nakladania s embryami v artifiálnych podmienkach vôbec. Argumenty ohľadom normatívnych problémov s umelým potratom tak budem používať len subsidiárne, ak mi pomôžu ozrejmiť otázky súvisiace s embryo-deštruktívnym výskumom.

2. Popis východiskovej situácie a normatívneho kontextu embryo-deštruktívneho výskumu

V prvom rade považujem za nutné predstaviť východisko normatívnych úvah, ktorým je jednoducho povedané súčasná situácia nakladania s embryami a jej právna úprava v relevantnom spoločenskom prostredí. Nedostatkom Černého a Jurigovej state je v prvom rade absencia začlenenia diskusie do určitého reálneho kontextu, za ktorý považujem pre čitateľov najbližšiu súčasnú situáciu a prax v Českej republike v rámci Európskej únie. Citovaní autori svoje pojednanie uvádzajú náhodilými príkladmi zväčša z amerického prostredia, z ktorých však nie je zrejmé, čo presne pôsobí etické problémy v našej spoločnosti v roku 2013. Rovnako ako oni, aj ja sa budem takmer výlučne opierať o literatúru z anglického jazykového prostredia, ale v prvom rade považujem za nutné predstaviť kontext, v ktorom sa moje úvahy budú pohybovať.

Česká republika sa za posledných dvadsať rokov zaradila medzi vyspelé liberálne demokratické štáty, ktoré sa zaväzujú uznávať a chrániť základné ľudské práva a slobody.⁴ Ochrana ľudského života ako najzákladnejšieho práva je garantovaná na úrovni medzinárodného (a európskeho) práva, ako i českého vnútroštátneho práva, a to v rovine ústavnej i pod-ústavnej (predne normami občianskeho a trestného práva). Súčasný stav právnej ochrany hodnoty ľudského života dôkladne mapuje v podnetnej dizertačnej práci český právnik Petr Blažek.⁵ Z toho dôvodu sa obmedzím iba na základné body potrebné pre diskusiu vybranej problematiky a jej následný rozbor.

V medzinárodnom i vnútroštátnom práve je pri poskytovaní ochrany ľudského života tradične vnímaná prelomová fáza spočívajúca v narodení ľudského jedinca. Právo na život narodeného človeka nepôsobí v právnej teórii tak zásadné problémy a sporné miesta, ako je tomu u dosiaľ nenarodených jedincov. Samozrejme, napríklad

---

⁴ Vid' preambula Listiny základných práv a slobôd (č. 2/1993 Sb.).

⁵ BLAŽEK, Petr. *Právní a etické aspekty ochrany počátku a konce lidského života a jeho důstojnosti*. Dizertační práce. Praha: Právnická fakulta UK, 2011.

problematika legálnosti eutanázie vyvoláva silné polemiky, týka sa ale prípustnosti práva (zomrieť) ľudskej bytosti s plnohodnotným morálnym štatútom, kým u doposiaľ nenarodených jedincov sa vôbec vedú spory o ich morálny štatút a rozsah právnej ochrany. Pre nás je v tejto diskusii dôležitá skupina druhá, teda ľudskí jedinci v prenatalnej fáze existencie, ktorej samotným počiatkom je už zmienená embryogenéza.

Medzinárodné a európske záruky ochrany prenatalného života sú všeobecne koncipované s rešpektom ku kultúrnym a spoločenským odlišnostiam jednotlivých štátov. Veľmi všeobecný článok 2 Európskeho dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd,⁶ uvedený vetou „[p]rávo každého na život je chránené zákonom“, vykladá Európsky súd pre ľudské práva s ohľadom na ochranu prenatalného života konštantne v tom zmysle, že pokiaľ nie je možné v tejto otázke medzi zmluvnými štátmi dosiahnuť všeobecný konsenzus, charakter a rozsah takejto ochrany sa ponecháva na uvážení jednotlivých štátov.⁷

Najvýznamnejším relevantným dokumentom medzinárodného práva je Dohovor na ochranu ľudských práv a dôstojnosti ľudskej bytosti v súvislosti s aplikáciou biológie a medicíny prijatý na pôde Rady Európy dňa 4. apríla 1997.⁸ Právna úprava vychádza z premisy, že „[z]ájmy a blaho človeka budú mať prednosť pred výhradným záujmom vedy a spoločnosti“ (čl. 2). Kapitola IV. reguluje problematiku ľudského genómu. Zakazuje diskrimináciu osoby na základe jej genetickej vybavenosti (čl. 11) a použitie biomedicínskych techník na voľbu pohlavia budúceho dieťaťa (s výnimkou zdravotnej nevyhnutnosti) (čl. 14). Umožňuje vykonávať prediktívne genetické skriningové testy „výhradne na zdravotné účely a vedecký výskum s nimi spojený“ (čl. 12), a taktiež čiastočnú modifikáciu ľudského genómu (bez porušenia zárodočnej bunkovej línie) „len na preventívne, diagnostické alebo terapeutické účely“ (čl. 13). Dohovor rešpektuje právo zmluvných štátov dovoliť zákonom výskum na embryách *in vitro*, pričom však

---

⁶ Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd bol podpísaný v Ríme dňa 4. novembra 1950. Československo dohovor ratifikovalo 18. marca 1992, je publikovaný pod č. 209/1992 Sb.

⁷ Vyložené v rozsudku ESĽP z 10. apríla 2007 vo veci Evans vs. Spojené kráľovstvo (č. 6339/2005).

⁸ Skrátené Dohovor o ľudských právach a biomedicíne. V Českej republike schválený Parlamentom ako medzinárodná zmluva o ľudských právach a základných slobodách a ratifikovaný prezidentom republiky; vstúpil v platnosť dňa 1. októbra 2001, je publikovaný pod č. 96/2001 Sb. m. s.

zdôrazňuje, že takýto zákon musí zabezpečiť „primeranú ochranu embrya“. Dohovor zakazuje vytváranie embryí na výskumné účely (čl. 18). K dohovoru boli podpísané štyri dodatkové protokoly. Prvý protokol, prijatý 12. januára 1998, zakazuje vytváranie ľudských bytostí biologicky identických s inými ľudskými bytosťami, živými či mŕtvymi (klonovanie). Protokol o biomedicínskom výskume, prijatý 25. januára 2005, sa explicitne nevzťahuje na výskum na ľudských embryách *in vitro*. Reguluje však, okrem iného, výskum na embryách a plodoch *in vivo*. Protokol vyžaduje, aby výskum nespôsobil riziká a záťaž neprimeranú k potenciálnemu prospechu účastníka výskumu (subjektu), resp. v prípade, ak výskum nemá potenciál byť priamo prospešný pre subjekt, no dokáže výrazne prispieť k poznaniu zdravotného stavu či chorôb (a byť tak prospešný pre ostatných), môže byť vykonaný len vtedy, ak pre subjekt predstavuje „prijateľné“ riziko či záťaž (čl. 6). U subjektov, ktorí nedokážu dať súhlas s účasťou na výskume, musí byť takéto riziko či záťaž „minimálne“ a prospech pre ostatných nemôže ospravedlniť zvýšenie rizika či záťaže subjektu. (čl. 15). Výskum na účastníčke počas tehotenstva, ktorý nemá priamy prínos pre zdravie matky, či embrya, plodu, resp. dieťaťa po narodení, môže byť vykonaný len vtedy, ak má za cieľ prospievať ďalším ženám či ich embryám/plodom, pričom riziká a záťaž pri takomto výskume musia byť „minimálne“ (čl. 18).

Významným právnym aktom európskeho práva je smernica Európskeho parlamentu a Rady 98/44/ES zo 6. júla 1998 o právnej ochrane biotechnologických vynálezov, prijatá okrem iného z nasledovných dôvodov:

„(16) keďže patentové právo musí byť uplatňované tak, aby rešpektovalo základné princípy zaručujúce dôstojnosť a integritu osoby; keďže je dôležité presadzovať princíp, že ani ľudské telo v akomkoľvek štádiu svojho formovania alebo vývoja, vrátane embryonálnych buniek, ani jednoduchý objav jedného z jeho prvkov alebo jedného z jeho produktov, vrátane reťazca alebo časti reťazca ľudského génu, nemôžu byť patentované; keďže tieto princípy sú v súlade s kritériami patentovateľnosti vlastnými patentovému právu, podľa ktorého samotný objav nemôže byť patentovaný;

37) keďže princíp, podľa ktorého musia byť vynálezy vylúčené z patentovateľnosti, ak ich obchodné využívanie znamená porušenie verejného poriadku alebo morálky, musí byť taktiež zdôraznený aj v tejto smernici;

(38) keďže praktická časť tejto smernice by mala obsahovať ilustračný zoznam vynálezov vylúčených z patentovateľnosti, aby tak poskytla národným súdom a patentovým úradom všeobecné usmernenie interpretácie odvolania sa na verejný poriadok a morálku; keďže tento zoznam samozrejme nemôže byť považovaný za vyčerpávajúci; keďže postupy, použitie

ktorých je proti ľudskej dôstojnosti, ako napríklad postupy produkujúce chiméry z embryonálnych buniek alebo totipotentných buniek ľudí alebo živočíchov, sú samozrejme z patentovateľnosti vylúčené;

(39) keďže verejný poriadok a morálka korešpondujú najmä s etickými a morálnymi princípmi uznávanými v členskom štáte, ktorých rešpektovanie je obzvlášť dôležité v oblasti biotechnológií z hľadiska potenciálneho dosahu vynálezov v tejto oblasti a ich prirodzeného vzťahu ku všetkému živému; keďže takéto etické a morálne princípy dopĺňajú štandardné prieskumy podľa patentových právnych predpisov bez ohľadu na technickú stránku vynálezu;

(40) keďže v rámci spoločenstva existuje zhoda názorov v tom, že zásahy do ľudskej zárodočnej línie a klonovanie ľudského jedinca je porušením verejného poriadku a morálky; keďže je preto dôležité jednoznačne vylúčiť z patentovateľnosti spôsoby modifikácie genetickej identity ľudí v embryonálnom štádiu a spôsoby klonovania ľudí;

(42) keďže okrem toho musí byť z patentovateľnosti vylúčené aj využívanie ľudských embryí na priemyselné alebo obchodné účely; keďže v žiadnom prípade takéto vylúčenie neovplyvní vynálezy pre terapeutické alebo diagnostické účely, ktoré sa uplatňujú na ľudských embryách a sú pre ne užitočné[.]“

Článok 6 smernice uvádza:

„Vynálezy sa považujú za nepatentovateľné, ak by bolo ich obchodné využitie v rozpore s verejným poriadkom alebo morálkou; využívanie však nie je považované za využívanie v rozpore s verejným poriadkom alebo morálkou, ak je zakázané zákonom alebo nariadením“, na základe čoho „sa patenty neudeľujú najmä na ... využívanie ľudských embryí na priemyselné alebo komerčné účely.“

Predmetnú smernicu ďalej interpretoval Súdny dvor EÚ vo veci *Oliver Brüstle v. Greenpeace* zo dňa 18. októbra 2011. Pojem „ľudské embryo“ vyložil prísne juridicky, no veľmi široko, ako „akékoľvek ľudské vajíčko po oplodnení, akékoľvek neoploddené ľudské vajíčko, do ktorého bolo transplantované bunkové jadro zo zrelej ľudskej bunky, a akékoľvek neoploddené ľudské vajíčko, ktorého delenie a ďalší vývoj bol stimulovaný parthenogenezou“, pričom sa vzhľadom na rôznorodosť tradícií a hodnotových systémov členských štátov zdržal ďalších medicínskych a etických úvah o štatúte embrya. V uvedenej kauze sa zaoberal otázkou, či je patentovanie postupov získaných z vedeckého výskumu embryonálnych kmeňových buniek (išlo konkrétne o izoláciu a purifikáciu neurálnych prekursorových buniek z embryonálnych kmeňových buniek a ich následnú transplantáciu do nervovej sústavy pacienta) v rozpore s neprípustnosťou patentovania využitia ľudských embryí pre priemyselné alebo komerčné účely. Súd

dospel k názoru, že hoci má vedecký výskum sám osebe iné ciele než komerčné a priemyselné účely, nemôže byť od nich oddeliteľný zo samej povahy patentu, ktorým je hájiť práve komerčné záujmy jeho držiteľa. Rozhodol tak, že objav založený na technologickom postupe, pri ktorom v určitej fáze dochádza k deštrukcii embrya, nie je patentovateľný z dôvodu rozporu jeho využívania s morálkou. Výnimkou sú terapeutické a diagnostické postupy, ktoré sú „užitočné“ pre ne samotné (aj keď je otázka, čo to znamená – napr. aká „užitočná“ je pre embryo diagnóza závažného ochorenia, ktorá následne môže viesť k jeho umelému potratu). Podotýkam, že rozhodnutie má interpretačnú povahu (legálny význam pojmov „ľudské embryo“ a „priemyselné a komerčné využitie“) a neobsahuje tak hlbšie morálne úvahy. Význam rozhodnutia je ale markantný. Nepatentovateľnosť sama osebe neznamenaá zákaz embrya-deštruktívneho výskumu v rámci Európskej únie, má však veľký praktický dopad na biotechnologický výskum, ktorý z veľkej časti stojí na financovaní projektov, ktorých výsledky je možné chrániť patentovým právom a následne komerčne využívať. Bez tejto možnosti prichádzajú európski vedci o značné investície a podľa niektorých komentátorov hrozí, že veľmi nákladný výskum na embryonálnych kmeňových bunkách v Európe z veľkej časti zanikne, resp. sa presunie do Spojených štátov.⁹

Vráťme sa k národnej právnej úprave. Listina základných práv a slobôd (česká ústavná norma) uvádza, že „život človeka je hodný ochrany už pred narodením,“ pričom zďaleka nemôžeme hovoriť o plnohodnotnej, právne záväznej a a vynútitelnej ochrane prenatálneho života, porovnateľnej s ochranou poskytovanou už narodeným jedincom. Ide skôr o morálny apel, vyslovené prianie ústavodarcu, ako toto ustanovenie chápe česká doktrína¹⁰ i judikatúra. Pod-ústavné právne normy chránia prenatálny život typicky sprostredkovane, a to prostredníctvom trestno-právnej ochrany života matky, a taktiež klauzulou občianskeho práva *nasciturus iam pro nato habetur*, avšak len za podmienky, že sa plod narodí živý.¹¹

Doktrínu sprostredkovanej ochrany prenatálneho života preberá české trestné právo v trestnom zákonníku (č. 40/2009 Sb.). Tradične sprísňuje postihy za útok na život

---

⁹ SAUTIER, Bertrand. *Oliver Brüstle vs. Greenpeace: how to read the moral compass?* [2013-04-10] <http://kslr.org.uk/blogs/europeanlaw/2012/07/13/oliver-brustle-vs-greenpeace-how-to-read-the-moral-compass/#_edn13>

¹⁰ BLAŽEK, Petr. *Op. cit.*, s. 20. Autor cituje české právne authority Václava Pavlíčka a Zdeňka Kühna.

¹¹ Pre detailný rozbor ochrany prenatálneho života v českom občianskom práve (súčasne platom) odkazujem na dizertačnú prácu Petra BLAŽKA, s. 21-25.

a zdravie tehotnej ženy a v súlade so správno-právnou úpravou umelého prerušenia tehotenstva kriminalizuje len niektoré formy umelého potratu¹² – v prvom rade tie, ktoré boli vykonané bez súhlasu tehotnej ženy, a ďalej zákroky v rozpore so zákonom o umelom prerušení tehotenstva, teda typicky s časovými limitmi, v ktorých vykonanie umelého potratu umožňuje. Sama žena nie je pre trestne zodpovedná, pretože trestné právo ako represívny prostriedok spoločenskej ochrany *ultima ratio*, jej kriminalizáciou správnym právom nedovolených zákrokov poskytuje individuálnu ochranu. Trestno-právna úprava umelého prerušenia tehotenstva vychádza z princípu voľby „menšieho zla“, podľa zákonodarcu v súlade s pomocnou (subsidiárnou) úlohou trestnej represie.¹³ Zákonodarca sa tak pragmaticky zdráha ponoriť sa hlbšie do morálnych deliberácií, pochopiteľne odvracajúc hrozbu, že by rekonifikácia celého trestného práva hmotného mohla zlyhať na tomto kontroverznom bode.

Naopak trestným právom vynucované reštrikcie v nakladaní s ľudskými embryami a ľudským genómom¹⁴ (§ 167 nového trestného zákonníka; v takmer nezmenenej podobe prevzaté ustanovenie § 209b starého trestného zákona) vychádzajú z inej formy kompromisu. Do trestného kódexu boli zavedené zákonom č. 227/2006 Sb., o výskume

---

¹² Z vyššie uvedených dôvodov ponechám stranou detailný právny rozbor problematiky umelého abortu, ktorý je v Českej republike legálny, pokiaľ spĺňa podmienky a obmedzenia dané zákonom č. 66/1986 Sb., o umelom prerušení tehotenstva.

¹³ Dôvodová správa k príslušným ustanoveniam nového trestného zákonníka: „Potrat je nepochybne jav sociálne patologický, lebo znamená smrť kľúčiaceho života a ohrozenia zdravia tehotnej ženy. Podľa prevládajúceho názoru však potraty nie je možné odstrániť ani najprísnejšími trestmi, lebo taká trestná politika uplatňovaná v minulosti spôsobila väčšie zlo, než je to, ktorému mala zabrániť. Čím prísnejšie sú trestné sadzby, ktorými zákon za vykonanie potratu hrozí, tým sú spravidla drahšie nelegálne odborne vykonané potraty, a preto sa ženy uchylujú k pokútnym anjeličkárom alebo sa snažia „pomôcť si samy“, a mnohokrát na to doplácajú svojim životom alebo ťažkým poškodením zdravia. Osnova naväzuje na platný zákon č. 66/1986 Sb., o umelom prerušení tehotenstva, a vykonávajúcu vyhlášku k tomuto zákonu pod č. 75/1986 Sb., ktoré stanoví prípustný spôsob umelého prerušenia tehotenstva na žiadosť tehotnej ženy alebo zo zdravotných dôvodov. Pripustenie legálneho prerušenia tehotenstva nie je v rozpore s medzinárodnými dokumentmi o ochrane ľudských práv ani s Dohovorom o právach dieťaťa (č. 104/1991 Sb.). Taktiež z čl. 6 ods. 1 Listiny základných práv a slobôd nie je možné odvodzovať neprípustnosť legálnych potratov.“

¹⁴ K tejto problematike pozri bližšie TERYNGEL Jiří. Trestní limity výzkumu embryonálních kmenových buněk. *Zdravotnictví a právo* 2005, č. 11, s. 5-8.

na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách a súvisiacich činnostiach. Z charakteru trestného práva ide o normy zakazujúce určité spôsoby nakladania s ľudskými embryami, ktoré by boli „v rozpore s iným právnym predpisom“, ako napr. použitie embrya alebo väčšieho množstva embryonálnych kmeňových buniek či ich línií pre výskum, či ich vývoz alebo dovoz, vzájomné prenášanie genómov do buniek medzi ľudským druhom a inými živočíšnymi druhmi, vytváranie ľudského embrya (s výnimkou asistovanej reprodukcie) či reprodukčné klonovanie. Dôležité ale je, aké činnosti v súvislosti s nakladaním s ľudskými embryami sú právom (teda hlavne zákonom o výskume na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách) aprobované, pretože práve tie vyžadujú normatívnu analýzu *de lege ferenda*. Keďže som si dal za cieľ posúdiť normatívne otázky problematiky z právne-filozofického pohľadu, ktorý rešpektuje morálku ako určité minimum pre zákonodarstvo, pre zodpovedanie otázky aké má byť právo budeme musieť vyjsť z diskusie na poli morálky. Než k tomu pristúpim, stručne popíšem dovolené nakladanie s ľudskými embryami v Českej republike *de lege lata* a jeho odôvodnenie zákonodarcom.

České právo umožňuje (v súlade s požiadavkami dohovoru o ľudských právach a biomedicíne) vytváranie ľudských embryí výhradne pre účely asistovanej reprodukcie. Pri tejto činnosti sa vytvára obmedzené množstvo oplodnených vajíčok, z ktorých sa do tela ženy prenáša iba nevyhnutný počet k pravdepodobne úspešnému umelému oplodneniu pacientky, teda navodeniu tehotenstva. Keďže počet mimotelovo vytvorených embryí prevyšuje počet embryí implantovaných do tela matky, pri procese umelého oplodnenia sa tak generujú tzv. „prebytočné embryá“, ktoré spôsobujú etický problém. Síce ide o ľudské bytosti v najranejšej fáze vývoja, resp. z dikcie zákona „totipotentné bunky alebo zoskupenia takýchto buniek, ktoré sú schopné sa vyvinúť v ľudské individuum“, z povahy procesu asistovanej reprodukcie nedostávajú príležitosť pre ďalší prirodzený vývoj. Sú následne buď uskladnené v tzv. kryokonzervovanej forme, alebo sa použijú pre výskumné účely, a to tým spôsobom, že z nich odoberú pluripotentné embryonálne kmeňové bunky, na ktorých potom prebieha samotný výskum.¹⁵ Odber kmeňových buniek má pre samotné embryo deštruktívny význam.

---

¹⁵ Je potrebné rozlíšiť výskum na embryách a embryonálnych kmeňových bunkách, získaných odberom z umelo oplodneného vajíčka (embrya). Dohovor o ľudských právach a biomedicíne sa týka práve výskumu na embryonálnych bunkách *in vitro*. Výskum na embryách, reps. plodoch *in vivo* reguluje Protokol o biomedicínskom

Ako uvádza dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona o výskume na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách:

„Súčasný stav lekárskej vedy predpokladá určitý minimálny nadbytok vytvorených embryí za účelom navodenia úspešného tehotenstva. Tento minimálny nadbytok je dostatočný pre zaistenie embryí pre tvorbu ľudských embryonálnych kmeňových buniek pre výskumné účely. Zároveň sa predpokladá, že sa tento „minimálny nadbytok“ bude s pokrokom lekárskej vedy ďalej znižovať.“¹⁶

Zákon umožňuje vykonávať výskum len na základe povolenia ministerstva školstva, a to výhradne na líniách embryonálnych kmeňových buniek povolené dovezených do Českej republiky, alebo získaných z tzv. „prebytočných embryí“. V dôvodovej správe sa ďalej uvádza, že ide o moderovanú úpravu pripúšťajúcu takýto výskum, teda, ako som uviedol, je úpravou kompromisnou:

„Táto úprava je vyvolaná potrebou stanoviť podmienky pre tento eticky citlivý typ výskumu a zabrániť tak na strane jednej nekontrolovateľnému výskumu v tejto oblasti a absolútnemu zákazu výskumu s možnými negatívnymi dopadmi na vývin nových liečebných postupov veľmi výrazne zvyšujúcich kvalitu života na strane druhej.“¹⁷

„Nevyhnutnosť“ zákonnej úpravy má vychádzať z čl. 1 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne, ktorý „zakazuje vytváranie ľudských embryí pre výskumné účely a pripúšťa výskum na ľudských embryách in vitro iba za predpokladu, že je zaistená zodpovedajúca ochrana embrya“. Subsidiárne boli pre prijatie zákona významné aj politiky Európskej únie, kde sa v rokoch 2002 a 2003 k „jednoznačnej“ podpore výskumu na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách vyslovili (resp. ju „jasne deklarovali“) Európska komisia i Rada, ako i stanoviská národných vedeckých inštitúcií (napr. Akadémia vied ČR).

Zákonná úprava bola nevyhnutná čo do zákazu činností, ktoré by sa priečili v európskom priestore obecné chápanému verejnému poriadku a morálke (napr. klonovanie ľudských bytostí či vytváranie ľudsko-zvieracích chimér). Ako bolo uvedené vyššie, legislatíva a judikatúra na európskej úrovni je zdržanlivá čo do všeobecnej záväznej aprobácie eticky kontroverzných úkonov či činností, rešpektujúc

---

výskume, ktorý zohľadňuje diagnostický a terapeutický prínos tak pre tehotnú ženu, ako i kľúčiaci život samotný.

¹⁶ *Dôvodová správa k vládnemu návrhu zákona (č. 227/2006 Sb.) o výskume na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách.* [2013-04-10]

<<http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=14509>>.

¹⁷ *Idem.*

kultúrne a spoločenské odlišnosti u jednotlivých štátov a ich uváženie pri regulácii tejto problematiky. Z tohto pohľadu je veľmi zaujímavé rozhodnutie Súdneho dvora EÚ vo veci *Brüstle v. Greenpeace* o nepatentovateľnosti embryo-deštruktívneho výskumu, zdôvodnenej rozporom jeho priemyselného či komerčného využitia s morálkou.

Z dôvodovej správy k českému zákonu nie sú celkom zrejmé etické úvahy, ktoré viedli zákonodarcu pri zhodnotení kultúrnej tradície, hodnôt a spoločenskej situácie v Českej republike. Pre zvolený kompromis v podobe dovoleného, no regulovaného výskumu, chýba hlbšie morálne zdôvodnenie. Pre úvahy *de lege ferenda* je preto nevyhnutná ďalšia diskusia, do ktorej sa zapojím v nasledujúcich kapitolách.

3. Diskusia o vystávajúcich morálnych otázkach

V jednom z aktuálnejších príspevkov do diskusie o problematike v českom prostredí Černý a Jurigová argumentujú, resp. presnejšie povedané prezentujú argumenty zo zahraničnej literatúry¹⁸ v prospech tézy, že „ľudské embryo predstavuje plnohodnotného individuálneho člena ľudského druhu, od svojho vzniku až do smrti je osobou obdarenou základnými ľudskými právami, a malo by sa preto k nemu tak pristupovať“.¹⁹ Autori zhodnocujú fakty dostupné súčasnému vedeckému poznaniu, ďalej sa venujú problematike ľudskej identity, a následne na zistenia aplikujú etické úvahy. Stručne predstavujú východiska morálneho relativizmu a utilitarizmu (ten predstavujú natoľko kuso, že sa k tomu ďalej budem musieť vrátiť), ktoré následne odmietajú, pretože „nepredstavujú filozofické perspektívy, ktoré by zaručovali koherentný výklad práv ľudských osôb vo všetkých fázach ich existencie“. Bioetiku preto smerujú k „solídnejšej koncepcii“, ktorú podľa nich predstavuje „etický systém ukotvený v tradícii prirodzenoprávnej teórie“.²⁰ Tú nachádzajú v koncepcii oxfordského právneho filozofa Johna Finnisa, ktorú považujú za „adekvátny etický systém pre

---

¹⁸ Je však potrebné uviesť, že autori identifikujú a pracujú s významnými zahraničnými publikáciami v obore, čo je nepochybne prínosné pre diskusiu v rámci širšej odbornej verejnosti.

¹⁹ ČERNÝ, David – JURIGOVÁ, Martina. *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*. In ČERNÝ, David a kol. *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, s. 57.

²⁰ *Idem*, s. 106.

bioetiku, pretože predkladá systém objektívnych, t.j. transkultúrnych práv, ktorých platnosť je možné preverovať v rámci kritickej diskusie.²¹

Výklad filozofickej koncepcie Johna Finnisu napokon považujem za najväčší prínos uvedenej state. O niečo menej presvedčivejšie je zrovnanie s pozitívno-právnym prístupom, ktorí autori pochopili veľmi zjednodušene, a dovoľm si tvrdiť i nesprávne.²² Úplne nedostatočnou sa javí aplikácia Finnisovho myslenia na problematiku embryo-deštruktívneho výskumu, ktorej autori venujú posledné tri vety príslušnej pasáže. Napriek tomu hneď nasleduje záver, v ktorom potvrdzujú hore-uvedenú tézu o personálnej povahe ľudského embrya. Z nej majú plynúť tri návrhy: investovať do výskumu dospelých, plodových a placentových kmeňových buniek (technologický návrh), zabrániť vytváraniu „nadbytočných embryí“ pri asistovanej reprodukcii a umožniť adopciu už vytvorených embryí (kultúrny návrh), a napokon zakázať embryo-deštruktívny výskum pomocou zákazu jeho financovania, predovšetkým z verejných zdrojov (politický návrh). Tieto návrhy však autori doslovne a bez ďalšej reflexie preberajú z práce Roberta Geoga a Christophera Tollefsena, kde sú naopak výsledkom hlbkej reflexie americkej konštitucionálnej, politickej i kultúrnej tradície. Zastávam názor, že naše tradície i súčasná situácia sa v mnohom líši od amerického prostredia. Z tohto dôvodu som napokon považoval za nevyhnutné uviesť diskusiu, ktorá bude teraz nasledovať, predstavením súčasnej situácie v Českej republike v predchádzajúcej kapitole.

---

²¹ *Idem*, s. 109.

²² Toto nie je miesto na hlbšiu analýzu prirodzenoprávnej kritiky pozitívneho práva. V žiadnom prípade však tak komplexný problém nemôžeme zjednodušiť na tvrdenie, že právny pozitivizmus ako „právna doktrína oboch totalitných režimov“ slúžil na potlačanie ľudských práv režimami perzekvovaných osôb. Český právny teoretik Zdeněk Kühn správne poukázal na to, ako totalitné režimy na dosahovanie svojich ideologických cieľov zneužívali tak pozitívne právo, ako i nad-pozitívne ideologické postuláty. Určité nad-pozitívne idey (právo ako nástroj na presadenie rasovej nadradenosti či na uplatnenie v triednom boji) tak predstavovali finálny účel a zdôvodnenie justičnej represie odporcov totalitných režimov, a to i v situáciách, keď samotné písané právo zásah neumožňovalo. Naopak, pozitívno-právny prístup mohol zmierňovať negatívne následky excesívneho ideologického výkladu práva [ako napr. Najvyšší správny súd Slovenského (vojnového) štátu v podstate pozitívnym výkladom práva zmierňoval nepravosti páchané na Židoch]. Pozri ďalej KÜHN, Zdeněk. Zločin a trest. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2009, s. 207-227.

3.1. Ronald Dworkin o problematike ochrany ľudského života

Ako som zmienil, identifikáciu a výklad Finnisovej koncepcie považujem za dobrý prínos Černého a Jurigovej do diskusie. Moju analýzu však chcem uviesť myšlienkami ďalšieho významného študenta H. L. A. Harta, vplyvného anglo-amerického právneho filozofa Ronalda Dworkina. Čitateľa však chcem vopred upozorniť na to, že Dworkinova²³ reflexia práva na potrat a eutanáziu je silne ukotvená vo veľmi špecifickej americkej ústavnoprávnej diskusii,²⁴ a preto sa z nej pokúsím prebrať argumenty, ktoré ju presahujú a poslúžia pre diskusiu v našom kontexte.

Dworkin uvádza, že polemika o práve na potrat tradične rozdeľuje ľudí na tých, ktorí veria, že ľudský zárodok je morálnou osobou od momentu počatia, a iných, ktorí považujú embryo za súhrn buniek riadených genetickým kódom, ktoré ešte nie je dieťaťom rovnako, ako vajíčko ešte nie je sliepku. Ani jedna z týchto skupín nedokázala presvedčiť o svojom pohľade tú druhú, keďže ide o otázku „primitívneho presvedčenia“. Týmto spôsobom polarizované pohľady pochopiteľne nepripúšťajú kompromis; ak je niekto presvedčený o tom, že v prípade potratu ide o vraždu, nemôže pristúpiť na kompromisné či tolerantné riešenie otázky práva na potrat podobne, ako by odporca otroctva nemohol morálne pristúpiť na „férový“ kompromis v podobe rasovej segregácie. Z tohto dôvodu Dworkin kritizuje konvenčné pojatie sporu o právo na potrat a navrhuje „zodpovednú právnu úpravu tejto kontroverzie, ktorá by neurazila ani neponížila ani jednu skupinu, a ktorá by bola všetkými akceptovateľná s plnou sebaúctou“.

Tvrdenia „ľudský život začína počatím, plod je osobou od tohto momentu, potrat je vraždou alebo usmrtením alebo útokom na posvätnosť ľudského života“ možno vnímať v dvoch veľmi odlišných rovinách. Prvá rovina spočíva v principiálnej výhrade proti potratom *odvodenej (derivative)* od práv a záujmov, ktoré majú ľudské osoby vrátane

---

²³ DWORKIN, Ronald. *Life's Dominion. An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*. New York: Vintage, 1994. 288 s.

²⁴ Táto ústavnoprávna diskusia sa týka kontroverzie o tom, či sa Najvyšší súd USA rozhodnutím o protiústavnosti zákonov zakazujúcich umelé prerušenie tehotenstva vo veci *Roe v. Wade* (410 U.S. 113) fakticky nezachoval ako zákonodarca, keďže dovodením práva na súkromie z ústavou zaručeného práva na spravodlivý proces v podstate pre celé Spojené štáty legalizoval umelé potraty, čo by inak malo byť právomocou zákonodarných zborov jednotlivých štátov v súlade s demokratickými princípmi zákonodarstva.

embryí či plodov, pričom základným právom každej osoby je právo na život. Iný druh principiálnej výhrady proti potratom spočíva v tom, že ľudský život má vnútornú hodnotu a je posvätným sám osebe. Nesúvisí s tým, či embryo má alebo nemá priznané práva a slobody, pretože postačuje, že ako ľudský život, hoc v najranejšom štádiu, má posvätnú povahu. Túto výhradu nazýva *oddelenou (detached)*, keďže nie je odvodená od práv embrya, ale od hodnoty ľudského života.²⁵ Inými slovami, je rozdiel medzi tým, či je potrat neprípustný preto, že ľudské embryo či plod majú právo na život, alebo z dôvodu posvätnosti ľudského života.

Dworkin ďalej argumentuje, že v skutočnosti si len malá menšina odporcov práva na umelý potrat myslí, že ľudské plody sú nadané subjektívnymi právami, a že kontroverzia o práve na umelý potrat spočíva v rozdielnom chápaní toho, ako má spoločnosť „rešpektovať“ fundamentálnu myšlienku, ktorú všetci zdieľame v určitej forme: že ľudský život je posvätný“.²⁶ Väčšina odporcov umelých potratov, tvrdí Dworkin, ich odsudzuje preto, že „je z podstaty zlé, je to druhom kozmickej hanby, keď je ľudský život v akejkoľvek fáze úmyselne zničený“.²⁷ Vychádza z dvoch skutočností, plynúcich z výskumov verejnej mienky: jednak len menšina z odporcov potratov požaduje ich kriminalizáciu a stíhanie ako vraždu (ak by mali výhradu odvodenú od práva embrya na život, nemohli by nevyžadovať jeho trestno-právnu ochranu), a zároveň len menšina nepripúšťa žiadne výnimky z (požadovaného) zákazu umelých potratov, ako napríklad pri ohrození života ženy či po znásilnení (ak by embryo malo právo na život, nemohlo by ustúpiť právam iného človeka – matky; resp. skutočnosť okolností vzniku subjektu práva na život – znásilnenie – by bola irelevantná). Naopak, medzi mnohými odporcami potratov sa vyskytuje názor, že hoci je tento akt hlboko nemorálnym a odsúdeniahodným, nemal by byť štátom zakazovaný trestno-právnymi normami pod hrozbou sankcií.

---

²⁵ DWORKIN, Ronald. *Op. cit.*, s. 10 a nasl. Rozdiel medzi odvodenou a oddelenou (od subjektívnych práv) ochranou života demonštruje na príklade nevyliciteľne chorej osoby v trvalom vegetatívnom stave, ktorej rodičia na súde žiadali odpojenie od prístrojov v jej vlastnom záujme. Najvyšší súd USA potvrdil rozhodnutie súdu v Missouri, ktoré odpojenie od prístrojov neumožnilo z dôvodu ochrany posvätnosti života, i keby to bolo v rozpore so subjektívnymi právami či slobodami pacienta (právo na smrť).

²⁶ DWORKIN, Ronald. *Op. cit.*, s. 13.

²⁷ *Idem.*

Dworkin uznáva, že o embryu ako o žijúcom ľudskom organizme môžeme hovoriť od najranejšieho štádia tehotenstva (najneskôr od implantácie v maternici). Otázky „kedy začína (plnohodnotný) ľudský život“ a „či je embryo/plod osobou (person)“, považuje za natoľko nejednoznačné, že nie sú pre jeho argument užitočné.²⁸ Dôležité naopak je, odkedy sa ľudská bytosť stáva subjektom práv a oprávnených záujmov, a od ktorej fázy existencie ľudskej bytosti môžeme považovať jej život za hodnotu samú osebe. Na prvú otázku odpovedá v tom zmysle, že plod môže mať vlastné oprávnené záujmy až od chvíle, keď nadobudne spôsobilosť si ich uvedomovať. Netýka sa to len schopnosti cítiť bolesť, pretože záujmy plodu môžu byť zasiahnuté aj inými spôsobmi, než pôsobením fyzického utrpenia. Ide skôr o komplexnejšiu vlastnosť vnímať svoje záujmy, vrátane záujmu na zachovaní života. Tú plod nadobúda až v súvislosti s rozvojom nervového systému okolo 26. týždňa tehotenstva.

Aj keď neuznáme subjektívne práva embrya, nemôžeme poprieť morálnu problematickosť umelých potratov (napr. ich dať na roveň zákroku, pri ktorom sa z tela vyberie slepé črevo alebo nosné mandle). Dostávame sa k Dworkinovej druhej otázke o objektívnej hodnote ľudského života, ktorá je v jeho poňatí prítomná od najranejšej fázy existencie prenatálneho ľudského organizmu. Dworkin definuje paradigmatickú liberálnu pozíciu ohľadom práva na potrat. Umelý potrat považuje za morálne veľmi závažné rozhodnutie, pretože najneskôr od momentu implantácie embrya v maternici ide o zahubenie ľudského života. Tak výrazná morálna strata môže byť ospravedlnená len dôvodmi spočívajúcimi v odvrátení závažných škôd – ďalšieho utrpenia postihnutého plodu či negatívnych následkoch tehotenstva a materstva pre ženu. S ohľadom na verejné politiky liberálna pozícia (a tiež niektoré konzervatívne stanoviská) vyžaduje, aby štát nezasahoval do morálneho rozhodnutia ženy ukončiť svoje tehotenstvo do času, než plod nenadobudne subjektívne práva a oprávnené záujmy (než sa stane osobou).

Dworkin rozoznáva tri druhy hodnoty: hodnotu inštrumentálnu, ktorá sa posudzuje podľa užitočnosti pre niekoho alebo pre niečo, ďalej hodnotu subjektívnu, t.j. hodnotu v očiach určitej osoby (napr. pre niekoho môže mať veľkú hodnotu športovanie, pre iného zas žiadnu), a napokon hodnotu samu osebe, hodnotu nezávislú na tom, či je niečo prínosné alebo užitočné. Ľudský život je hodnotný po všetkých týchto stránkach.

---

²⁸ Problematike osoby sa venuje z juristického hľadiska, keďže toto slovo používa americká ústava v 14. dodatku pri garancii rovného zachádzania so všetkými osobami.

Inštrumentálnu hodnotu má podľa toho, nakoľko je určitý človek prínosný pre svoje okolie, spoločnosť... (z tohto pohľadu môžeme napríklad povedať, že Mozartov život bol hodnotnejší než krátky život neznámeho chudobného viedenského dieťaťa, ktoré zomrelo na infekciu pár mesiacov po pôrode). Subjektívny význam má život pre jedinca až vtedy, ak ho dokáže vnímať (čo však ešte neplatí pre embryá).

Na opačnej strane je ľudský život taktiež hodnotný objektívne, zo svojej podstaty, teda bez ohľadu na jeho subjektívne ocenenie samotným jedincom, či jeho inštrumentálnu cenu pre ostatných. Táto hodnota plynie zo všeobecne chápanej „posvätnosti“ života. Niektorí ju vnímajú cez prizmu Božej kreatívnej sily, iní ako plynúcu z prirodzenej tvorivosti prírody. Život je prejavom kreatívnej aktivity, vytvorenia niečoho z ničoho. Stratu každého života je možné považovať za „premrhanie kreatívnej investície“ Boha či prírody, ľutovať ju. Úmyselné zničenie života je morálne zlé, je „hanbou“ samou osebe a „frustruje“ nás, keďže nerešpektuje túto „kreatívnu investíciu“. Je však nutné upozorniť na to, že charakter či mieru tejto „posvätnosti“ ľudského života, resp. „frustrácie“ z jeho straty, ľudia vnímajú rôzne. V rôznosti ich náhľadov podľa Dworkina spočíva polemika o umelých potratoch. Na jednej strane konzervatívci zdôrazňujú (nad)prirodzenú kreatívnu investíciu pred investíciou rodičov (tehotnej matky), ktorá je zmarená vykonaním potratu; z tohto dôvodu sú potraty vždy morálnym zlom. Liberáli naopak zohľadňujú prínos matky pre novovzniknutý život, a taktiež do otázky „posvätnosti“ života v diskusii o umelých potratoch zahŕňajú aj rozmer života ženy. Potrat je podľa Dworkinovho liberálneho konceptu morálne prípustný vtedy, ak by pokračovanie tehotenstva frustrovalo iné aspekty „posvätnosti“ života, resp. „kreatívnu investíciu“ do života. Napríklad pokračovanie života ťažko postihnutého plodu by frustrovalo hodnotu života viac než jeho ukončenie. Podobne by bolo ťažkou frustráciou hodnoty ľudského života, ak by bola napríklad pätnásťročná tehotná žena proti svojej vôli nútená donosiť plod. V tomto prípade by sa frustrácia týkala aspektov jej života – jej zdravotný a psychický stav, budúci život po pôrode, zmarené aspirácie a životné ciele, atď.

Táto polemika o povahe „posvätnosti“ života, tvrdí ďalej Dworkin, je zo svojej podstaty (kvázi-)náboženská, resp. spirituálna. Ak ju nazeráme týmto pohľadom, v krajine založenej na liberálnych princípoch a rešpekte k ľudským právam a slobodám by sme mali dokázať najst' také riešenie, ktoré by neohrozovalo občiansku súdržnosť. Slobodná spoločnosť dokáže uniesť rôznorodosť názorov o spirituálnych otázkach; dalo by sa povedať, že táto rôznorodosť ju nielen neohrozuje, ale je pre ňu istým spôsobom

prospešná. Prednosťou Dworkinovej publikácie je precízna argumentácia, ktorou sa autor úprimne snaží o zmiernenie vyhrtených, na prvý pohľad neprekonateľných, pozícií zástancov a odporcov práva na umelý potrat.

Aký význam má Dworkinova koncepcia pre našu otázku morálnej prípustnosti embryo-deštruktívneho výskumu? Hoci sa autor zaoberá problematikou potratov, ktorých sa v tejto práci nechcem primárne dotýkať, jeho pojednanie má význam pre diskusiu o charaktere embrya, ktorá je zásadnou pre ďalšie bioetické otázky. Konzervatívci sa s hlavným prúdom liberálov zhodujú na tom, že umelé zásahy do vývoja ľudských jedincov v prenatalnom štádiu sú citlivou etickou otázkou, pričom táto citlivosť pramení v určitom zvláštnom charaktere embrya. Hoci i v liberálnom názorovom spektre existujú prúdy, ktoré vôbec popierajú etickú relevanciu života embrya (typické je prirovnanie embrya k bežnému „zhluku buniek“), považujem ich za marginalizované, alebo aspoň nespôsobilé pohnúť diskusiu ďalej smerom k spravodlivému spoločenskému ujednaniu. Za prínosnejšie pre túto vec považujem liberálne pohľady, ktoré s konzervatívnymi náprotivkami zdieľajú rešpekt k hodnote vznikajúceho ľudského života.

V Dworkinovej koncepcii je v prvom rade je nápomocné rozdelenie argumentov v prospech ochrany hodnoty života ľudského embrya na tie, ktoré sú *odvodené* od subjektívneho práva ľudského embrya na život, a iné, ktoré sú od subjektívnych práv a záujmov embryí *oddelené*, teda na nich nezávislé, a ktoré vyplývajú z potreby ochrany ľudského života ako hodnoty samej osebe. Ak teda budeme nedovolenosť zničenia embryí odvodzovať od ich práva na život, budeme musieť dokázať, že sú ľudskými osobami, subjektmi práva nadanými neodňateľnými, nescudziteľnými, nepremľateľnými a nezrušiteľnými právami a slobodami. V tom prípade by zničenie embrya nebolo vždy len závažným morálnym zlom, ale z výsostného postavenia práva na život v hierarchii ľudských práv a slobôd nepochybne tiež protiprávnym činom. Túto argumentáciu, ako Dworkin správne poznamenáva, obsahuje súčasné oficiálne stanovisko Katolíckej cirkvi k danej problematike. Taktiež je základom koncepcií kresťanských iusnaturalistických právnych filozofov, ktoré je ďalej potrebné predstaviť v tejto práci. Ak aj v rámci normotvorby odmietneme ich záver, že ľudské embryo je subjektom práva na život, bude potrebné vyrovnať sa s otázkou, čo v každej našej spoločnosti znamená hodnota života ako taká, a aké sú vhodné formy a prejavy jej ochrany. V takto definovanom kontexte sa bude pohybovať nasledujúca analýza a argumentácia.

3.2. Štát a náboženstvo: Inšpirácie katolíckej morálky pre všeobecné zákonodarstvo

Listina základných práv a slobôd v článku 2 uvádza, že „[š]tát je založený na demokratických hodnotách a nesmie sa viazať ani na výlučnú ideológiu ani na náboženské vyznanie“. Ústava ČR ďalej politické rozhodnutia podmieňuje vôľou väčšiny (vyjadrenou slobodným hlasovaním), ktorá však musí rešpektovať ústavou zaručenú ochranu menšín. Tieto ústavnoprávne maximy majú významné implikácie pre uplatňovanie morálnych zásad a princípov jednotlivých cirkví a náboženských spoločností v celospoločenskej politickej diskusii. Hoci sa v riešení konkrétnych morálnych problematik môžu viac či menej líšiť, pre väčšinu cirkví a náboženských spoločností v našom priestore je spoločné to, že náležia do žido-kresťanského okruhu, v ktorom sú morálne normy nachádzané v posvätných písomkách Starej a Novej zmluvy. Z dôvodu obmedzeného rozsahu predloženého pojednania sa primárne zameriam na morálku Katolíckej cirkvi, ktorá má v našom prostredí najväčšie zastúpenie. Nijak tým nechcem znížiť prínos iných cirkevných tradícií pre súčasné chápanie kresťanskej morálky, naopak si plne uvedomujem, že by túto prácu podstatne obohatili. Pre túto chvíľu však mojej analýze postačí oficiálne učenie Katolíckej cirkvi.

Predmetom katolíckej morálnej náuky je plnohodnotné kresťanské prežitie života, ktoré spočíva v nasledovaní Ježiša Krista. Katolícka morálna teológia interpretuje posvätné písma a cirkevnú tradíciu tak za účelom formulácie morálnych noriem, ktorých dodržiavanie kresťanom umožňuje prežívať život plnohodnotne; inými slovami „formuluje morálne normy, ktoré vyjadrujú konania, ktoré pomáhajú alebo prekážajú ľudskej dôstojnosti a umožňujú ľuďom usilovať o spásu“.²⁹

Všeobecne povedané, v oblasti bioetiky sa katolícka morálna náuka zaoberá hodnotou a dôstojnosťou ľudskej osoby stvorenej Bohom a činnosťami spätými, resp. zasahujúcimi do tejto hodnoty.³⁰ Problematika ochrany života ľudskej osoby, vrátane života nenarodených jedincov, tak zastáva v katolíckej náuke mimoriadne postavenie. Do tejto problematiky prirodzene zahŕňam otázku morálnej prípustnosti embryo-deštruktívneho výskumu. Z oficiálnych dokumentov Katolíckej cirkvi sa jej zvlášť

---

²⁹ O'ROURKE, Kevin – BOYLE, Philip. *Medical Ethics. Sources of Catholic Teachings*. 4. vyd. Washington DC: GUP, 2011, s. 4.

³⁰ *Idem*.

dotýkajú inštrukcia Kongregácie pre náuku viery *Donum Vitae* z roku 1987, encyklika pápeža Jána Pavla II. *Evangelium vitae* z roku 1995 a najnovšie inštrukcia Kongregácie pre náuku viery *Dignitas Personae* z roku 2008. Dokumenty konzistentne deklarujú záväzok chrániť ľudský život od momentu počatia. Encyklika *Evangelium Vitae* odsudzuje každý priamy potrat ako vážny morálny neporiadok, keďže ide o „zabitie nevinnej ľudskej bytosti“. Podľa encykliky sa učenie, že embryo je „ľudská bytosť“, a teda jeho dobrovoľné usmrtenie je morálne neprípustné, „zakladá na prirodzenom zákone a na písanom Božom slove, odovzdáva sa tradíciou Cirkvi a učí ho riadne a všeobecné Magistérium.“³¹ Inštrukcia *Donum Vitae*, vydaná za účelom odpovede na otázky vyvolané pokrokmi v biomedicíne a biotechnológiách, nepojednávala explicitne o filozofickom (ontologickom) charaktere embrya. Deklaruje, že „ľudský tvor musí byť rešpektovaný – ako osoba – od prvého momentu jeho existencie“.³² Vychádza z poznatkov genetiky, kde bolo zistené, že od momentu oplodnenia vajíčka spermiou dochádza ku konštitúcii nového ľudského jedinca. Keďže je embryo novým jedincom chápaným ako „telesný a duchovný celok“, musí s ním byť nakladané ako s osobou – „musí byť tiež v medziach možností chránený vo svojej celistvosti, musí byť liečený a musí sa o neho starať po lekárskej stránke ako o každú inú ľudskú bytosť“.³³ Z tohto stanoviska jednoznačne plyní morálny zákaz embryo-deštruktívneho výskumu.

Inštrukcia aprobuje prenatálne diagnostické techniky, avšak len za účelom včasného podchytenia a liečenia chorôb embrya (resp. plodu). Morálne odsudzuje prenatálnu diagnostiku vykonanú s priamym úmyslom embrya (resp. plod) následne umelo potrať, ak bude zistené jeho postihnutie alebo dedičné ochorenie. V rovnakom duchu dokument umožňuje len také terapeutické a experimentálne zásahy do ľudského embrya, ktoré sú v súlade s požiadavkou rešpektu k jeho životu a telesnej integrite. Experimenty na živých ľudských embryách sa môžu vykonávať len za rovnakých podmienok, ako je tomu u iných živých ľudských bytostí – subjekt výskumu nesmie byť použitý len ako nástroj pre dosiahnutie vedeckých cieľov, nesmie byť spôsobená ujma na jeho živote a integrite a k výskumu je potrebný informovaný súhlas rodičov. Mŕtvym embryám sa má dostať rovnakého rešpektu ako pri nakladaní s ľudskými ostatkami. Morálne sa odsudzuje vytváranie embryí za účelom vedeckého výskumu, a obzvlášť vedomé ničenie embryí získaných pri oplodnení *in vitro* pri tomto výskume. Selekciou

---

³¹ *Evangelium vitae*, čl. 62.

³² *Donum vitae*, I. kapitola, čl. 1.

³³ *Idem*.

embryí a výskumnými zásahmi do ich integrity sa vlastne rozhoduje o bytí a nebytí, čo je v poňatí katolíckej náuky neprípustné „uzurpovanie miesta Boha“.³⁴

Takto vyložená náuka Katolíckej cirkvi je nepochybne morálne záväzná pre jej členov. Podstatnou a často diskutovanou otázkou (obzvlášť v krajinách s katolíckou majoritou populácie) je vzťah morálnych noriem Katolíckej cirkvi, obzvlášť v bioetických otázkach, s inými normatívnymi systémami v jednotlivých krajinách, medzi ktorými zastáva výnimočné postavenie systém pre celú spoločnosť záväzných a vynutiteľných právnych noriem. Inštrukcia *Donum Vitae* sa v tretej časti venuje vzťahu medzi morálnymi normami a právnymi normami (legislatívou štátov). Dôrazne vyžaduje, aby legislatíva štátov „zabezpečovala obecné dobro uznaním a obraňovaním základných práv, presadzovaním mieru a verejnej morálky.“ K tomu náleží aj ochrana práva na život od počatia po prirodzenú smrť. Kritizuje štáty (v súčasnosti je to väčšina vyspelých krajín zeme), ktoré prijali legislatívu odporujúcu zásadám ochrany ľudskej dôstojnosti artikulovaným v inštrukcii (napr. dekriminalizácia potratov, umožnenie oplodnenia *in vitro* mimo manželský pár či dokonca „judiciálna tolerancia neoddaných párov“). Uvádza, že legislatíva musí zakázať určité činnosti v rozpore s ľudskou dôstojnosťou. Táto požiadavka sa dá interpretovať ako apel na to, aby sa právnymi normami (zákonmi) vynucovala morálka, ktorá má podľa inštrukcie *Donum Vitae* „odpovedať prirodzeným požiadavkám ľudskej osoby a ‘nepísaným zákonom’, ktoré Stvoriteľ vtlačil do srdca človeka“.³⁵

Novšia inštrukcia *Dignitas personae* neobsahuje explicitné politické prehlásenia ako popísaná pasáž z *Donum Vitae*, avšak hneď v úvode uvádza, že obsah tejto staršej inštrukcie ponecháva v platnosti a len ho ďalej interpretuje a dopĺňa. Môžeme teda povedať, že Katolícka cirkev ako najväčšia a najvplyvnejšia náboženská inštitúcia na svete (rovnako je tomu i v našom prostredí, čo do pôsobenia cirkvi a náboženských spoločností) odvodzuje morálnu neprípustnosť zničenia ľudských embryí či už ako cieľ sám osebe alebo ako prostriedok pre dosiahnutie iného cieľa (napr. pokroku v biomedicínskom výskume) z prirodzeného zákona a teologických dôvodov. Zároveň

---

³⁴ *Donum vitae*, I. kapitola.

³⁵ *Donum vitae*, III. kapitola. Inštrukcia ďalej v tejto kapitole uvádza: „Je povinnosťou verejnej moci postupovať tak, aby občiansky zákon bol usmerňovaný základnými predpismi morálneho zákona, pokiaľ ide o ľudské práva, ľudský život a rodinu. Politici by svojimi výzvami k verejnej mienke mali usilovať o to, aby v týchto základných bodoch získali čo najširší súhlas v spoločnosti a upevnili ho tam, kde by hrozilo nebezpečenstvo jeho oslabenia.“

požaduje, aby z toho plynúce (zákazové) morálne normy boli inkorporované do práva jednotlivých štátov. Je však tiež potrebné poukázať na to, že *Dignitas personae* vzhľadom na posun v diskusii a spoločenské zmeny za posledných dvadsať rokov presúva dôraz od požiadavkov na legislatívu smerom ku potrebe „formácie“ a „mobilizácie“ svedomia ľudí v prospech ochrany života. V pozitívnom duchu sa nesie výzva ľuďom dobrej vôle (obzvlášť lekárom a vedcom) k dialógu o zásadách a princípoch katolíckej bioetiky v závere inštrukcie.³⁶

Učenie Katolíckej cirkvi je nepochybne morálne záväzné pre jej členov. Mám za to, že rozumné záväzky plynúce z akéhokoľvek osobného vierovyznania, vrátane zákazových noriem katolíckej morálky, by mali byť v demokratickom štáte ochraňujúcom práva a slobody svojich občanov rešpektované. V českej spoločnosti, ktorou sa v tejto práci zaoberám, je ale príslušníkov Katolíckej cirkvi, či vôbec všetkých registrovaných cirkví a náboženských spoločností, menšina. Z Ústavy a Listiny je ale zrejmé, že aj keby väčšina občanov krajiny patrila do jednej cirkevnej inštitúcie, jej systém morálnych noriem by nemohol byť základom pre demokratické zákonodarstvo v tom zmysle, že by záväzne a vynutiteľné právne normy (zákony) vyplývali z náboženskej doktríny ako takej. Na druhej strane majú morálne argumenty a pohľady, ktoré zastávajú cirkvi a náboženské spoločnosti, prínos pre normotvorbu, ktorú jednak kriticky reflektujú (ako jedny z hlasov v celospoločenskej diskusii), a taktiež môžu pozitívne ovplyvniť jej budúce smerovanie. Ako uvádza katolícky biskup Anthony Fisher:

„[k]atolícki teológovia a pastieri nemajú monopol na morálnu múdrosť. Dnes, tak ako za Pavlových čias, Cirkev operuje v pluralistickom prostredí a nemôže očakávať, že sa štáty či profesie podvolia všetkým jej učeniám. Cirkev, ako často hovorí pápež Benedikt XVI., skôr navrhuje než nariaďuje svoje myšlienky: ľudia sú v praxi slobodní ich prijať alebo odmietnuť. Kresťania však dúfajú, že budú spravodlivo vypočutí aj neveriacimi, a [učenie] posúdené na základe ich argumentov...“³⁷

---

³⁶ *Dignitas personae*, obzvlášť čl. 36-7. O aspektoch autonómie svedomia a výhrady vo svedomí v oblastiach, kde normy civilného práva odporujú morálnej náuke Katolíckej cirkvi, obšírne pojednáva encyklika *Evangelium vitae*.

³⁷ FISHER, Anthony. *Catholic Bioethics for a New Millenium*. Cambridge: CUP, 2012, s. 1.

3.3. Prirodzenoprávna koncepcia v diele Roberta Georgea

Fisher³⁸ ďalej popisuje, ako došlo v posledných desaťročiach k rozvoji nielen katolíckeho morálneho učenia, ale taktiež k renesancii prirodzenoprávnej filozofie. Menuje právnych teoretikov Johna Finnisa,³⁹ Roberta Georgea⁴⁰ a ďalších, ktorých dielo je síce nepochybne inšpirované ich kresťanským vierovyznaním, no ktorí sa zámerne nevenujú teologickej argumentácii, keďže sa usilujú o vyjadrenie normatívnej koncepcie vhodnej pre celú spoločnosť, nielen pre príslušníkov určitej cirkvi či náboženskej spoločnosti. Tá nemôže byť, ako bolo uvedené vyššie, odvodená od náboženských doktrín, ale musí odpovedať demokratickému charakteru spoločnosti.

Pozrime sa teraz, ako sa dá iusnaturalistická argumentácia uplatniť na problematiku nakladania s ľudskými embryami, obzvlášť pri vedeckom výskume. Významným prínosom v tejto oblasti je práca Roberta Georgea, ktorý spolu s Christopherom Tollefsonom pred rokom prispel do celosvetovej právnej diskusie druhým vydaním publikácie *Embryo: A Defense of human life*.⁴¹ Hlavnou myšlienkou, ktorá sa nesie celou ich prácou je premisa, že život ľudského jedinca je hodnotou sám osebe, a preto nemôže byť použitý ako nástroj k dosiahnutiu iných cieľov či hodnôt. Ako ďalej uvidíme, túto Kantovskú maximu dopĺňujú o rozmer ľudskej dôstojnosti, dobra a prosperovania.

Autori úvodom práce prichádzajú na základe analýzy vedeckých faktov v oblasti embryológie k poznaniu, že ľudské embryo je od momentu svojho vzniku človekom, ľudskou bytosťou. Je „kompletným alebo úplným organizmom, aj keď nevyvinutým“,⁴² je členom druhu *homo sapiens*. Zánik embrya je smrťou ľudskej bytosti. Ďalej kriticky rozoberajú rozličné variácie dualizmu – myslenia o dvoj-podstatnosti fyzickej

---

³⁸ Pozri FISHER, Anthony. *Op. cit.*, s. 29.

³⁹ Základy Finnisoveho myslenia boli v našom prostredí výstižne prezentované v práci Černého a Jurigovej, a preto nepovažujem za potrebné ho na tomto mieste rekapitulovať. Vrcholným dielom Johna Finnisa je publikácia z roku 1980 *Natural Law and Natural Rights* (Oxford: OUP, 2011, 500 s.), nedávno mu tiež vyšiel päťzväzkový súbor esejí *Collected Essays* (Oxford: OUP, 2011).

⁴⁰ Robert George pojednáva o prirodzenoprávnej teórii v prácach *Making Men Moral: Civil Liberties and Public Morality* (Oxford: OUP, 1993, 256 s.) a *In Defense of Natural Law* (Oxford: OUP, 1999, 360 s.).

⁴¹ GEORGE, Robert – TOLLEFSEN, Christopher. *Embryo: A Defense of human life*. 2. vyd. Princeton, NJ: Witherspoon Institute, 2011. 289 s.

⁴² GEORGE, Robert – TOLLEFSEN, Christopher. *Op. cit.*, s. 49.

a duševnej stránky človeka – a argumentujú, že „ak sme z našej prirodzenosti ľudské bytosti, a ľudské bytosti žijú osobné životy, tak všetci z nás sme osoby“.⁴³ Osobnosť (*personhood*) autori pripisujú embryu na základe jeho ľudskej podstaty. Z toho potom plynie otázka, aký rešpekt náleží ľudskej osobe v embryonálnej fáze života a aké nakladanie s ňou je (ne)etické. Na tieto otázky hľadá odpovede morálna filozofia (na rozdiel od prírodných vied, ktorých predmetom je poznanie vecí či skutočností ako takých, nie akými by mali alebo nemali byť); morálno-filozofické úvahy tak tvoria jadro Georgeovej a Tollefsenovej štúdie.

Z pestrej škály morálnych teórií a filozofií autori vyčleňujú tri zásadné prístupy, podľa ktorých je možné posudzovať morálnosť nakladania s ľudskými bytosťami (vrátane embryí a plodov): konzekvencializmus, deontologická etika a teória prirodzeného práva. Autori, ako proponenti teórie prirodzeného práva, ju popisujú ako „kritické a premýšľavé pojednanie o konštitutívnych aspektoch blaha a naplnenia ľudských osôb a ich komunít“⁴⁴. Ich prístup, zovšeobecnene povedané, odmieta konzekvencializmus ako „falošnú a zhubnú“ teóriu, ktorá navyše prevažuje v súčasnej diskusii a myslení, a rozvíja Kantovskú deontológiu o dimenziu ľudského dobra a naplnenia. Kritické pojednanie o morálne-filozofických smeroch je následne východiskom dialektickej analýzy morálneho štatútu ľudského embrya, a preto považujem za vhodné venovať mu stručnú pasáž.

Konzekvencializmus odvodzuje správnosť jednania od toho, či prináša najlepšie možné následky. V osvietenskej dobe tento prístup propaguje výnimočný anglický právny mysliteľ a reformátor Jeremy Bentham⁴⁵. Základom jeho filozofie je princíp utility, alebo „najväčšieho šťastia pre najväčší počet ľudí“. Princíp odvodzuje z ľudskej prirodzenosti, ktorá spočíva vo vyhýbaní sa bolesti a vyhľadávaní radosti. Správne je tak konanie, ktoré smeruje k maximalizácii radosti (šťastia) a minimalizácii bolesti (nešťastia), čo Bentham nazýva utilitárnym kalkulom. Utilitárna morálka, založená na kalkule možných následkov konania, je konzekvencialistická. Podľa Benthama sa tento konzekvencialistický princíp uplatňuje tak „súkromnej morálke“, ako i vo „verejnej morálke“ práva, právnych systémov a inštitúcií. Princíp „najväčšieho šťastia“ ďalej kriticky rozvíjajú ďalší utilitaristi, z ktorých neskôr spomeniem Benthamovho žiaka

---

⁴³ Idem, s. 81.

⁴⁴ Idem, s. 85.

⁴⁵ BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* [1789]. Dover: Dover Publications, 2007. 416 s.

Johna Stuarta Milla. Etický dôraz na následky konania sa potom vinie vyše dvestoročnou tradíciou rozličných konzekvencialistických smerov a teórií filozofického myslenia. George a Tollefsen konzekvencializmus odmietajú z toho dôvodu, že podľa nich najdôležitejšie dobrá a radosti nie sú súmerateľné. Inými slovami existujú základné, absolútne hodnoty, ktoré sa nedajú vzájomne vyvažovať a pomeriavať, následkom čoho by bolo, že jedna hodnota, preferencia či záujem ustúpi inej: tak záujem na ochrane individuálneho života nemôže nikdy ustúpiť záujmu na medicínskom objave, ktorý by zachránil životy veľkému počtu ľudí. Myšlienka „najväčšieho šťastia“ je v ich pohľade púhym „agregátom všetkých záujmov, radostí či preferencií jedincov, ako dobrom najvyššej hodnoty a ceny, ktorý vyžaduje, aby nič nestálo v ceste k jeho dosahovaniu“.⁴⁶ Konzekvencialistickej etike, tvrdia obaja autori, nezáleží na ľudských právach a dôstojnosti jedincov úprimne, ale sú preň len „vhodnou fikciou“. „V rámci takejto etiky budú vždy existovať ľudské bytosti, ktoré sú postrádateľné, ktoré musia byť obetované pre väčšie dobro.“⁴⁷

V opozícii ku konzekvencialistickým prístupom stojí deontologická etika, ktorá správnosť konania posudzuje podľa jeho súladu s určitými pravidlami či princípmi (Immanuel Kant hovorí o kategorických imperatívoch) bez ohľadu na očakávané či nastalé výsledky konania. Kantova etika sa týka ľudských práv a dôstojnosti. Ľudský život je hodnotou samou osebe (*intrinsic value*); jeho ochrana nemôže ustúpiť záujmu na dosahovanie „vyššieho šťastia“, ako cieľ sám osebe nemôže byť použitý ako púhy prostriedok (*means*) pre dosahovanie iných cieľov (*ends*).

George a Tollefsen podľa vlastných slov usilujú o „vylepšenie“ Kantovej formulácie orientáciou filozofického záujmu na základné (a nesúmerateľné) dobrá človeka a komunity, v ktorej žije: život, zdravie, poznanie, umelecký a estetický pôžitok, práca, priateľstvo a manželstvo, život v spravodlivej spoločnosti a v mieri, náboženstvo a tzv. praktická rozumnosť. V ich poňatí správne jednanie nie je to, ktoré sleduje určitý kalkul dobier (v zmysle dosahovania „najväčšieho šťastia pre najväčší počet ľudí“), ale také, ktoré je „vhodne orientované ku všetkým týmto dobrám, ... ktoré svojvoľne nevýhodňuje určité dobro alebo osobu, nie je nepriateľské či indiferentné k niektorému dobru, a zasadzuje sa za to, aby boli dobrá dosahované za účelom ľudského blaha“, teda

---

⁴⁶ GEORGE, Robert – TOLLEFSEN, Christopher. *Op. cit.*, s. 93.

⁴⁷ *Idem.*

sleduje ideál „celistvého ľudského naplnenia“ (*integral human fulfillment*).⁴⁸ Morálne zlé potom nie je len konanie, ktoré je namierené proti niektorému takémuto dobru zo zlosti či nenávisti, ale aj také, ktoré poškodzuje základné dobrá za účelom dosiahnutia určitého cieľa či naplnenia nejakých túžob. Orientácia k dobrám sledujúcim tento ideál ľudského naplnenia a ľudskej dôstojnosti umožňuje existenciu ľudských práv. Iusnaturalistická tradícia sa zhoduje na „absolútnosti a neporušiteľnosti práva nevinnnej ľudskej osoby nebyť priamo zabitá alebo zmrzačená“.⁴⁹ Usmrtenie nevinnnej osoby, bez ohľadu na to, či bolo uskutočnené z nenávisti alebo za nejakým dobrým či prospešným účelom, je vždy v protiklade s ideálom „celistvého ľudského naplnenia“, a teda za každých okolností neprípustné.

Z toho plynie zásadná otázka, či je ľudské embryo osobou. Za podstatný prínos diela Georgea a Tollefsena považujem precíznu dialektickú analýzu argumentov ohľadom rozličných aspektov tejto otázky. Kvôli obmedzenému rozsahu predloženej štúdie sa nebudem dotýkať všetkých detailov problematiky, ale obmedzím sa na najdôležitejšie argumenty.⁵⁰ George argumentačne obraňuje a zdôvodňuje tézu, že ľudské embryo je ľudskou osobou od momentu jeho vzniku, a ako ľudskej osobe jej prislúchajú základné ľudské práva vrátane práva na život. Z toho plynie, že akákoľvek ľudská činnosť, pri ktorej by dochádzalo k zničeniu embryí, je nielen nemorálna, ale mala by byť *de lege ferenda* i protiprávna (zakázaná zákonom). Ako bolo uvedené vyššie, za ľudskú osobu

---

⁴⁸ *Idem*, s. 100.

⁴⁹ *Idem*, s. 104.

⁵⁰ Autori kriticky analyzujú a vyvracajú argumenty, ktoré popierajú charakter embrya ako individuálnej ľudskej bytosti, napr. ich prirovnaním ku bežným somatickým bunkám (ako napríklad tvrdí Ronald Bailey či Lee Silver) alebo tvrdením, že tak ako po mozgovej smrti zaniká ľudský jedinec, tak aj pred vznikom mozgu ešte neexistuje jedinec (autorom tejto myšlienky je bioetik Michael Gazzaniga). Zaujímavou je tiež polemika s Michaelom Sandelom, ktorý tvrdí, že vzťah embrya k človeku je analogický ku vzťahu žalud'a k dubu. George s Tollefsenom poukajú na to, že kým dub má hodnotu pre jeho inštrumentálne vlastnosti (majestátnosť a krása atď.), ľudské bytosti majú hodnotu samú o sebe, teda už len tým, že sú. U žalud'a a dubu napokon ide o druhovú identitu rovnako ako u embrya a človeka; inými slovami vo svojej podstate je embryo identické s človekom, vzťah žalud'a k dubu je analogický ku vzťahu embrya (nedospelaj ľudskej bytosti) ku dospelému človeku. Konečne, mimoriadne dôležitou pre problematiku embryo-deštruktívneho výskumu je polemika s Yaleským filozofom Gene Outkom o tom, či je morálne aprobovateľné robiť deštruktívne pokusy na embryách tak či tak odsúdených na zánik (český zákon hovorí o „nadbytočných“ embryách) – tzv. „*nothing lost principle*“ (princíp, že nič nie je stratené). George s Tollefsenom (*Op. cit.*, s. 199) argumentujú, že usmrtenie embryí je vždy morálnym zlom, pretože „ukladá neférové bremeno na nevinnú ľudskú bytosť, [a teda] nemôže byť morálne ospravedlnené“.

autori považujú každého člena ľudského druhu, každú ľudskú bytosť od momentu jej vzniku. Byť ľudskou bytosťou znamená mať ľudskú prirodzenosť, ktorá je racionálna. Ľudská prirodzenosť je pojmovým znakom každej ľudskej bytosti, nie je vlastnosťou, ktorá sa dá nadobudnúť alebo stratiť. Rovnako je to aj s ľudskou osobnosťou. Ľudské bytosti žijú osobné životy, sú osobami. Byť osobou znamená mať racionálnu prirodzenosť; nie je akcidentálna vlastnosť. Ľudský jedinec sa osobou nestáva (alebo ňou prestáva byť) v určitom momente či fáze svojho života, či už na základe nadobudnutia (straty) nejakej vlastnosti (napr. vytvorenie srdca) či schopnosti (napr. cítiť bolesť), alebo na základe toho, že sa im prizná štatút osoby ostatnými; on ňou je od počiatku života až po jeho koniec. S touto skutočnosťou je spojené to, že ako osoba má každý ľudský jedinec v každej fáze svojho života plnohodnotnú ľudskú dôstojnosť a právo na život.

Argumenty Roberta Georga sú logické, hlboké a konzistentné; dovoľm si povedať veľmi presvedčivé. Záver o tom, že ľudské embryo je osobou nadanou právami, vrátane práva na života a fyzickú integritu, neodvodzuje z náboženských doktrín, ale z právne-filozofickej koncepcie prijateľnej a použiteľnej pre celú spoločnosť. Môžeme sa opýtať, ako je potom možné, že táto koncepcia v súčasnosti neslúži ako východisko demokratického zákonodarstva a verejných politík. Bude to všeobecnu neznalosťou argumentov tohto druhu? Popríklad sú zámerne zamlčané, ignorované či obchádzané kvôli dosahovaniu určitých cieľov? Alebo je to jednoducho tak (podľa Dworkinovho názoru), že v nábožensky a filozoficky pluralitnom prostredí väčšina zastáva názor, verí, že embryo či plod v raných fázach vývoja nemôže byť nositeľom (subjektom) práv, keďže si ešte prirodzene nemôže svoju existenciu a práva s ňou spojené uvedomovať (na rozdiel od povedzme komatózneho jedinca, ktorý ako každý iný človek je zo zásady spôsobilý uvedomovať sa, avšak táto jeho spôsobilosť je dočasne či možno natrvalo vyradená pôsobením určitého vonkajšieho vplyvu, napríklad nehodou).

Dworkin ďalej uvádza (už v roku 1994), že v podstate už boli artikulované všetky zásadné argumenty ohľadom štatútu ľudského embrya a nie sme v očakávaní nového vedeckého objavu či filozofickej myšlienky, ktorá by dokázala zvrátiť či vyvrátiť súčasné stanoviská v tejto veci. Domnievam sa, že ani po dvoch desaťročiach pokračujúcej diskusie o bioeticky problematickom výskume na tom nie sme inak. Stanovisko, že ľudské embryo či plod do určitej fázy vývoja nie je subjektom práv, v diskusii označované aj ako liberálne (aj keď adjektívum „liberálny“ má mnoho, a často rozdielnych, významov), je možné považovať v demokratickej spoločnosti za

legitímne.⁵¹ To ešte neznamená, že toto stanovisko musí byť správne a jeho praktické implikácie prospešné pre spoločnosť (a pre jedincov, z ktorých je utvorená).

4. Čo pre spoločnosť plyní zo súčasnej situácie a jej morálnej reflexie?

V nasledujúcej časti sa budem zamýšľať nad tým, čo plyní z doterajšej diskusie pre riešenie bioetickej problematiky embryo-deštruktívneho výskumu v českej spoločnosti. Domnievam sa, že musíme uskutočniť dve zásadné úvahy. V prvom rade, sledujúc Dworkinovo rozlíšenie ochrany embryonálneho života na odvodenú od subjektívnych právach embrya a na od nej oddelenú, spočívajúcu v celospoločenskej ochrane ľudského života, musíme diskutovať o tom, či ľudské embryo považujeme, respektíve máme považovať, za subjekt základného ľudského práva na život, a taktiež aká je povaha tohto práva. Táto diskusia sa dlhodobo vedie v súvislosti s otázkou právnej úpravy umelých potratov, avšak je potrebné jej venovať viac pozornosti v súvislosti s embryo-deštruktívnym výskumom, kde tvrdené právo na život embrya nie je konfrontované s inými právami súkromnej povahy (právo tehotnej ženy na telesnú integritu a súkromie, jej sloboda rozhodovať o svojom tele), ale s tvrdeným verejným záujmom na pokroku v biomedicíne. Ak aj v českej spoločnosti panuje všeobecný konsenzus (chápaný politicky ako postoj demokratickej majority), že ľudské embryo nie je do určitej fázy či v určitom rozsahu nositeľom (subjektom) nedotknuteľného práva na život, a výhľadovo sa na tomto postoji nebude nič meniť, je stále potrebné zamyslieť sa nad otázkou ochrany ľudského života ako takého ako podstatnej celospoločenskej hodnoty (bez ohľadu na otázku právnej subjektivity jedincov a z toho plynúcich práv a oprávnených záujmov).

Mojim druhým navrhovaným okruhom pre diskusiu je otázka prospešnosti embryo-deštruktívneho biomedicínskeho výskumu, teda zohľadnenie utilitárneho hľadiska, ktoré primárne vyložím komplementárne s principiálnym hľadiskom (ako utilitu normy).

---

⁵¹ Pozri napr. názory Johna Harrisa a Michaela Lockwooda prezentované v článku slovenskej bioetiky Adely BLAHOVEJ Výskum kmeňových buniek z pohľadu filozofie a etiky. *4. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov*. Prešov: PU v Prešove, 2009, s. 82-93.

4.1. O potrebe spoločenskej diskusie o tom, aká je hodnota ľudského života

Ako už bolo vyššie ukázané, zmierlivé a prijateľné usporiadanie morálne problematických činností zasahujúcich do integrity ľudského embrya v demokratickej spoločnosti sa podľa Dworkina nezaobíde bez rešpektovania určitej rozdielnosti vnímania miery „posvätnosti“ života medzi občanmi. Dworkin tvrdí, že väčšina spoločnosti vníma ľudský život za hodnotný od prvých štádií jeho prenatálneho vývoja, akurát tejto hodnote (a miere jej ochrany) prikladajú ľudia rozličný význam. Z toho pramení skutočnosť, že zákonodarca vo väčšine súčasných demokratických krajín toleruje voľbu ženy podstúpiť umelé prerušenie tehotenstva, pričom rešpektuje iné záujmy (súkromie a fyzická integrita ženy, sociálne či ekonomické záujmy ženy, záujem nepriviesť na svet zdravotne ťažko postihnuté dieťa), ktoré prevážia nad záujmom spoločnosti na zachovaní života plodu (podľa Dworkina aspoň do určitej fázy vývoja plod sám ešte nemá subjektívne záujmy). Zákonodarcovia však často určujú časový limit (počas doby tehotenstva), od ktorého spoločenský záujem na ochrane hodnoty života preváži nad inými záujmami, a zároveň ľudskému plodu od tejto doby poskytujú právnu ochranu.

Analógiu, aj keď len veľmi hrubú, môžeme nájsť v ochrane kultúrnej pamiatky, povedzme vzácnej sochy. Tá nie je odvodená od subjektívneho práva sochy nebyť rozbitá na kúsky, pretože socha žiadne práva ani záujmy nemá a ani nemôže mať. Zákonodarca však predsa tejto kultúrnej pamiatke poskytuje ochranu, reguluje spôsoby nakladania s ňou a pod hrozbou sankcie zakazuje jej zničenie. V českom práve sa zničenie určitej vlastnej veci väčšej hodnoty (napr. kultúrnej či prírodnej pamiatky) dokonca môže postihovať ako trestný čin zneužívania vlastníctva.⁵² Zákonnou ochranou konkrétnej kultúrnej pamiatky zákonodarca vyjadruje celospoločenský záujem na ochrane kultúrnej hodnoty, ktorý prevyšuje nad súkromným právom vlastníka (nakladať so svojim majetkom, ako uzná za vhodné).

Táto analógia nemá za cieľ zrovnávať kultúrnu hodnotu s hodnotou života. Intuitívne vieme, že hodnota ľudského života má najvyššiu cenu. Prečo je tomu tak? A bolo tomu tak vždy? Ak sa obhliadneme do vlastných dejín, zistíme, že charakter hodnoty ľudského života má svoj vývoj, že dozrel do súčasnej podoby vplyvom rozličných

---

⁵² Pozri § 229 zákona č. 40/2009 Sb., trestný zákonník.

historických udalostí a skúseností našej spoločnosti. V tomto kontexte vyvstáva aktuálna potreba diskutovať o tom, čo v našom priestore znamená hodnota ľudského života, aký má dopad pre verejnú morálku (viď vyššie analyzovanú problematiku európskeho patentového práva) a zákonodarstvo vo vzťahu k problematike nakladania s ľudskými embryami. Ako už bolo niekoľkokrát uvedené, erudícia v prírodných vedách ani znalosť špičkových technológií pre riešenie týchto otázok nepostačuje. Zdravo sa vyvíjajúca a sebavedomá spoločnosť oddaná ochrane ľudských práv a slobôd svojich členov vyžaduje dôkladnú reflexiu každého konania, ktoré by im mohlo pôsobiť škodu či morálnu ujmu.

Existujú názory, že pre riešenie nových etických problémov, ktoré prináša pokrok v biomedicínskom a biotechnologickom výskume, je doterajšia etika nepostačujúca, a je preto potrebné prísť s etikou novou.⁵³ S týmto názorom nesúhlasím. Snahy o nahradenie bohatej tradície morálno-filozofického myslenia nanovo zostavenými koncepciami považujem za nevhodné a neúčelné. Isteže, podstatné koncepcie morálnej filozofie, ktoré sme zdedili od predchádzajúcich generácií, neposkytujú explicitné odpovede na nové (v minulosti ani nepredstaviteľné) etické otázky a dilemy. Domnievam sa však, že úlohou súčasnej morálnej filozofie je interpretovať doterajšie poznanie vo svetle súčasnej situácie a organicky ho dopĺňať novými myšlienkami tam, kde nevie poskytnúť odpovede, alebo kde jeho riešenia nepostačujú, popr. už nereflektujú súčasnú spoločenskú situáciu. Morálna filozofia ale musí byť zasadená do konkrétneho spoločenského kontextu, musí byť prijatá a musia sa ňou riadiť členovia spoločnosti, inak sa stáva púhou akademickou zaujímavosťou pre úzky okruh teoretikov. V našom prostredí to znamená, že sa musí zohľadniť historický vývoj a skúsenosti českej spoločnosti, jej vlastná filozofická tradícia a významné zahraničné filozofické vplyvy

---

⁵³ Tento postoj zhrnula pred pár rokmi Adela Lešková Blahová (*Op. cit.*) následovne: „Ide o tak citlivé témy, ktoré už nie je možné riešiť opieraním sa o tradičné etické systémy, nakoľko v rámci týchto tradičných etických teórií či filozofie ... riešené ešte neboli. Domnievame sa, že ani ľudská (morálna) skúsenosť nemôže byť v danej situácii vhodným pilierom, pretože je nedostatočná. Mnohí sa prikláňajú k myšlienke riešiť novovzniknuté problémy ... vytvorením nových etických systémov. Tieto nové filozoficko-etické koncepcie súčasnosti adekvátne reagujú na medicínske a biologické postupy implikujúce úplne nové etické a morálne problémy, ktorým je potrebné prispôbiť i spôsob ich filozofického a etického nazerania (opieraním sa o najnovšie vedecké poznatky).“

na toto prostredie, a taktiež právny vývoj ochrany hodnoty individuálneho ľudského života.

Keďže takto formulovaná komplexná otázka ďaleko presahuje možnosti tejto práce, nekladám si za cieľ v nasledujúcich riadkoch poskytnúť vyčerpávajúcu odpoveď, ale skôr čitateľovi predložiť niekoľko vybraných poznámok o tom, ktoré skutočnosti či aspekty by mali byť reflektované a zohľadnené pri hľadaní odpovede na to, aká miera ochrany by mala byť poskytnutá životu ľudského embrya a aké by to malo mať implikácie pre v súčasnosti zákonom aprobovaný embryo-deštruktívny výskum na embryonálnych kmeňových bunkách získavaných z „nadbytočných“ embryí z procedúr umelého oplodnenia.

Úlohu, ktorá pred nami stojí, ponechávajú európske inštitúcie národným štátom, keďže do značnej miery rešpektujú ich kultúrnu a sociálnu svojbytnosť v etických otázkach. Mám za to, že diskusia, ktorá prebehla pred prijatím zákona o výskume na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách, nedosiahla úroveň širokej a fundovanej celospoločenskej rozpravy o hodnote ľudského života a formách jeho ochrany. Návrh zákona z dielne ministerstva školstva sledoval explicitný účel podporiť české vedecké tímy v pokračovaní zmienenej výskumu, pre ktorý bolo prijatie zákona slovami ministerky školstva nevyhnutné.⁵⁴ V rozprave síce od kresťanskodemokratických poslancov zazneli právne-filozofické argumenty proti legalizácii embryo-deštruktívneho výskumu, zo strany majority, ktorá zákon schválila, im nebola venovaná takmer žiadna pozornosť.

Domnievam sa, že fundovaná diskusia o hodnote ľudského života, vrátane hodnoty života ľudských embryí, v českom prostredí musí vziať do úvahy historické skúsenosti spoločnosti, vrátane jej politického vývoja, tradície vedeckého výskumu, ale taktiež bohatstva domácej filozofie a literatúry. Mimoriadne významné sú právne tradície spoločnosti. Tieto aspekty je nutné nazerať v kontexte širšieho stredoeurópskeho

---

⁵⁴ Predkladateľka návrhu zákona, ministerka školstva Petra Buzková, vo svojom prejave pred Poslaneckou snemovňou odkázala na stanovisko Akadémie vied Českej republiky k podpore výskumu na embryonálnych kmeňových bunkách získaných z ľudských embryí, ktoré bolo prijaté na 57. zasadaní akademickej rady dňa 22. februára 2005: „Je možné s istotou očakávať, že výskum ľudských embryonálnych kmeňových buniek napomôže vytvoriť zdroje buniek pre terapiu takých závažných ochorení, akými sú Parkinsonova choroba, infarkt myokardu, poruchy krvotvorby alebo diabetes.“ [2013-04-10]

<<http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/048schuz/s048355.htm#r8>>

a celoeurópskeho vývoja. Čo do historického hľadiska, v mojom subjektívnom chápaní moderných českých dejín (pozorovateľa slovenskej národnosti so znalosťami predovšetkým českej a československej právnej histórie z právnických štúdií) sa prikláňam k názoru, že pre českú spoločnosť má hodnota ľudského života tradične skutočne mimoriadny význam. Napríklad vo svetle vojnových udalostí 20. storočia je prítomný príklon k politickým kompromisom s úmyslom chrániť životy obyvateľstva i na úkor iných hodnôt, ako je právo na sebaurčenie či politická sloboda (k širšiemu ozbrojenému odporu dochádzalo až v stave životného ohrozenia národa), ďalej v spoločnosti prevažujúci odpor k riešeniu politických problémov násilím či ozbrojenými konfrontáciami, a taktiež absencia imperialistických nálad v politike (záujmu na podmanení si slabších a ich ekonomickom vykorisťovaní). Nemenej dôležité sú aj individuálne príbehy československej spoločnosti, napr. upálenie Jana Palacha, ktoré otriaslo spoločnosťou v období neslobody. Z najmodernejších dejín je v našom kontexte pozoruhodná Nežná revolúcia v roku 1989, ktorá sa zaobišla bez násilných represálií voči protagonistom komunistickej diktatúry. Tieto, ako i množstvo ďalších historických udalostí národa a okolností za ktorých sa udiali, ich reflexie vo filozofii, etike a umení, je potrebné interpretovať v snahe dospieť k poznaniu o hodnote ľudského života v súčasnej českej spoločnosti.

Samostatnou oblasťou, ktorú vnímam ako kľúčovú pre riešenie vytýčenej otázky, je právna tradícia ochrany života v našom priestore a spoločenskom kontexte. Je dôležité poukázať na dejinný trend posilňovania ochrany a garancií práva na život. V roku 1992 Listina deklarovala, že každý má právo na život a ľudský život je hodný ochrany už pred narodením. Ako ústavná norma explicitne zakázala trest smrti, ktorý však už bol zrušený zákonom v roku 1990. Táto skutočnosť je dôkazom toho, že ľudský život ako taký má absolútnu hodnotu, a to aj u najhorších zločincov, ktorí sa svojimi skutkami tejto hodnote spreneverili. V trestnom práve, ktoré slúži ako najprísnejší nástroj ochrany spoločenských záujmov, došlo v roku 2009 k deklaratórnemu uznaniu hodnoty ľudského života ako najvýznamnejšieho právneho statku, záujmu, ktoré j potrebné chrániť pod hrozbou najprísnejších sankcií. Prvýkrát v dejinách českého trestného práva boli trestné činy proti životu zaradené na prvé miesto tzv. zvláštnej časti trestného zákonníka, teda katalógu trestných činov.⁵⁵ V porovnaní s inými demokratickými štátmi

---

⁵⁵ Napríklad rakúsky trestný zákonník z roku 1852 vypočítaval najprv trestné činy proti verejnému poriadku a bezpečnosti a až následne trestné činy proti jedincom.

je v českom práve relatívne prísna koncepcia inštitútov nutnej obrany a krajnej núdze. Dalo by sa povedať, že tieto inštitúty vykladajú české súdy konzervatívne, v prospech ochrany života aj samotného škodcu, pokiaľ je to možné.⁵⁶ Umelé prerušenie tehotenstva bolo v Československu legalizované v roku 1957 a ďalej liberalizované zákonom z roku 1986.⁵⁷ Ako bolo uvedené vyššie, podľa dôvodovej správy k novému trestnému zákonníku z roku 2009 (po zmene spoločenských pomerov) sa umelé potraty v určitej miere nekriminalizujú z dôvodu predchádzania väčších spoločenských cieľ.

Prečo je potrebné uvádzať všetky tieto skutočnosti? Domnievam sa, že dokladujú tradíciu posilňovania a rozširovania ochrany života ako najvyššej celospoločenskej hodnoty samej osebe. V tomto kontexte je nutné nazerať problematiku embryodeštruktívneho výskumu. Dohovor o ľudských právach a biomedicíne v článku 28 (Verejná diskusia) vyžaduje, aby „[z]mluvné strany tohto dohovoru zabezpeč[li]“, aby základné otázky súvisiace s pokrokom v biológii a medicíne boli predmetom verejnej diskusie, a to hlavne z relevantných lekárskejších, sociálnych, ekonomických, etických a právnych dôsledkov...“ Trend posilňovania a rozširovania základných ľudských práv na ústavnoprávnej rovine koinciduje s prijímaním záruk na ich ochranu v oblasti medicínskeho práva i ďalších právnych odvetviach. Napovedá tomu i hore citovaná európska smernica o právnej ochrane biotechnologických vynálezov, ktorá kladie dôraz

---

Socialistické trestné kódexy z rokov 1950 a 1961 dali na prvé miesto záujmy republiky, ďalej hospodárstva a verejného poriadku a taktiež až následne proti individuálnym záujmom. Trestný zákonník z roku 2009 už kladie na prvé miesto individuálne hodnoty – život, zdravie a slobodu.

⁵⁶ V tomto ohľade je zaujímavé rozhodnutie Najvyššieho súdu vo veci streľby na utekajúcich zlodějov (sp. zn. 7 Tdo 793/2010), kde súd judikoval, že nie je možné usmrtiť zloděja na úteku. Taký čin sa posúdi ako vražda, o menej závažný trestný čin zabitia bude môcť ísť len vo veľmi obmedzených prípadoch, ak poškodený-zloděj silne rozruší páchatel'a. Tento výklad zužuje aj možnosti nutnej obrany, čo do usmrtenia zloděja. Ochrane života sa tak súdom pripisuje oveľa vyššia dôležitosť, než ochrane majetku či iným menej významným záujmom.

⁵⁷ Socialistický zákonodarca považoval podľa dôvodovej správy za hlavné prínosy návrhu tohto zákona „v oblasti morálnej faktickú realizáciu práva ženy rozhodovať o počte a dobe narodenia jej detí, v oblasti sociálnej úbytkom sobášov pod tlakom tehotenstva a v oblasti zdravotníctva znížením zdravotných rizík u žien, ktoré doposiaľ nerodili“. Na pomyslenie je aj tvrdenie, že „návrh zákona prispieva k zlepšeniu podmienok pre slobodné rozhodovanie žien o materstve a zároveň ku zvýšeniu ich zodpovednosti a k uvedomelému prístupu k nemu. Ďalej prispieva k zlepšeniu starostlivosti o zdravie žien a ku zlepšeniu celkovej kvality populácie.“ [2013-04-10] <http://www.psp.cz/eknih/1986cnr/tisky/t0012_00.htm>.

na artikuláciu principiálnych záruk ochrany práva na život a ľudskej dôstojnosti (vrátane princípu, na základe ktorého sa neudelujú patenty na využívanie ľudských embryí na priemyselné alebo komerčné účely, pretože by takéto využívanie bolo v rozpore s verejným poriadkom alebo morálkou). Mnohým autorom, a taktiež výskumníkom z biomedicínskej oblasti, sa cesta obmedzovania určitých eticky sporných činností z dôvodu morálnych princípov môže javiť veľmi sporná a kontraproduktívna.⁵⁸ Na druhej strane ju ale je možné nazerať ako jeden z prejavov prehlbovania dobrej európskej tradície posilňovania autentických ľudských práv, konkrétne v nových otázkach, ktoré prináša biomedicína. Tento vývoj a dôraz na princípy nepovažujem za samoučelný. Ďalej sa zamyslím nad jedným z dôležitých dôvodov, prečo je tomu tak. Mám totiž za to, že skúsenosť európskej civilizácie poukazuje na to, že návrat k prirodzenoprávnym princípom v demokratickej normotvorbe je vnímaný ako niečo, čo je nielen správne samo osebe, ale je pre komunitu európskych národov a ich občanov prospešné a užitočné.

4.2. O užitočnosti principiálnej ochrany ľudského života

Moje druhé zamyslenie sa bude dotýkať problematiky samotnej utility, teda užitočnosti a prospešnosti výskumu spojeného s deštrukciou ľudských embryí. Vyššie v práci boli prezentované morálne výhrady k tejto činnosti, plynúce primárne z iusnaturalistickej koncepcie ochrany základných práv všetkých ľudských bytostí. Podľa jej proponentov Roberta Georgea a Christophera Tollefsena, prirodzenoprávna etika stojí v priamej opozícii ku konzekvencialistickej etike, pretože odmieta posudzovať správnosť konania podľa určitého racionálneho kalkulu dohier, ktoré by z neho mali plynúť, pričom by bolo možné poprieť jedno dobro, napríklad záujem na živote embrya, v prospech iného dobra, v tomto prípade medicínskeho pokroku

---

⁵⁸ Bertrand Sautier (*Op. cit.*) uvádza, že po vydaní rozhodnutia vo veci *Brüstle vs. Greenpeace* nemeckí vedci poukázali na to, aké negatívne dopady môže mať obmedzenie embryo-deštruktívneho výskumu pre európsku vedu. Pozri citované stanovisko Aliancie nemeckých vedeckých organizácií zo 7. decembra 2011: [2013-04-10] <<http://www.idw-online.de/pages/en/news455110>>. Vzhľadom na to, že Spojené štáty sa pod administráciou Baracka Obamu v súčasnosti uberajú cestou zintenzívňovania podpory embryo-deštruktívneho výskumu na federálnej úrovni, môže dôjsť k tzv. „odlivu mozgov“ z európskej vedeckej komunity smerom do Ameriky.

prosperného pre väčší počet ľudí.⁵⁹ Deontologickú etiku rozširuje o rozmer ľudského prosperovania a blahobytu, ku ktorému musí byť orientované každé správne konanie. Na úkor niektorého zo základných dobier, ako je v prvom rade život ľudskej bytosti (vrátane ľudských embryí), však nesmie byť cieľavedome potlačené žiadno z iných základných dobier (život či zdravie iných atp.).

Podľa týchto autorov vyžaduje dodržiavanie etických princípov v biomedicínskom výskume určité „obete“ (získania nejakého poznatku či vykonania objavu). Napríklad by medicína a ľudstvo ako celok mohlo získať veľmi veľa z rizikových pokusov na smrteľne chorých pacientoch, pri ktorých by títo pacienti často umierali (predstavme si zvrhlé pokusy nacistických vedcov na väzňoch konaných za účelom získania poznatkov pre vojnovú medicínu). Smrtiace pokusy spoločnosť zakazuje, aj keby boli schopné zachrániť viac ľudí, než tých, ktorí pri nich prídu o život. „Takéto kalkulácie sú irrelevantné“, píše George a Tollefsen, pretože „morálna požiadavka rešpektovať ľudské osoby poráža takéto nádeje ‘väčšieho dobra’“.⁶⁰

Autori ďalej kritizujú konzekvencializmus z dôvodu neuchopiteľnosti, nezmerateľnosti „najväčšieho šťastia“, pre ktorého dosiahnutie je možné inštrumentálne využiť iné dobrá. Z podobného dôvodu považujú za nedostatočnú aj Kantovu deontológiu: je nejasné, čo presne znamená a čo obnáša nakladanie s ľudstvom ako cieľom „samom osebe“. ⁶¹ Tento prístup dopĺňajú vyššie vysvetlenou „vhodnou orientáciou“ ku všetkým základným dobrám. To samozrejme môže vyvolať otázku, nakoľko vágny je princíp orientácie k dobrám. V Georgeovej a Tollefsenovej koncepcii je dostatočne jasné to, že žiadne zo základných dobier nesmie byť cieľavedome poškodzované za účelom dosiahnutia iného dobra (život človeka nesmie byť využitý ako nástroj k inému cieľu). To nečiní problém vtedy, ak je človek v situácii, ktorá mu umožňuje zohľadniť základné dobrá a konať v súlade s nimi. Náročnejšie je to ale s posúdením situácií, nazvime ich klasických etických dilém, keď pre záchranu určitého dobra je potrebné obetovať dobro iné.

Ak vezmeme život ako najdôležitejšie základné dobro, môžeme sa pýtať, ako sa správne zachovať v situáciách, keď záchrana života vyžaduje obeť života iného. V nevyhnutných prípadoch ako napríklad pri prírodnej katastrofe, ako tvrdia George

---

⁵⁹ Autori nepovažujú medicínu za základné dobro, ale za inštrumentálne dobro, ktoré má slúžiť pre dosahovanie základných dobier (života a zdravia).

⁶⁰ GEORGE, Robert – TOLLEFSEN, Christopher. *Op. cit.*, s. 209.

⁶¹ *Idem*, s. 96.

s Tollefsonom, rozhodnutie o tom, kto má prežiť a kto nie, v sebe nutne neobsahuje vzájomné vyvažovanie hodnoty ľudského života; ide skôr o prispôsobenie sa okolnostiam situácie, pri ktorej straty na živote akceptujeme ako prirodzený následok dejov, ktoré nevieme ovplyvniť. Podľa nich je nutné vnímať rozdiel medzi akceptáciou smrti a úmyselným usmrtením, ktoré vždy znevažuje hodnotu života.⁶² Vieme si však predstaviť i situácie, kde rozhodovanie o prežití či strate života nie je vyvolané okolnosťami krajnej núdze, ale skôr okolnosťami vyžadujúcimi zhodnotenie ďalšieho postupu pre dosiahnutie určitých cieľov. Dobrým príkladom z histórie bolo rozhodovanie o tom, či bolo morálne legitímne razantným atómovým útokom na civilné obyvateľstvo nepriateľa predísť ďalším mesiacom krviprelievania, ktoré by si bolo vyžiadalo vyššie straty na civilistoch a vojakoch na oboch strán konfliktu.

Ďalšou situáciou, ktorá sa podľa mňa naskytuje, je násilné vykonanie karanténnych opatrení voči osobám nakazeným smrtiacim vírusom. Zbaviť niekoho voľného pohybu pre dôvody, ktoré nezavinil, je zásahom do základnej hodnoty slobody. Tento zásah je vo svojej podstate zlý, nie je na ňom nič dobrého samo o sebe (*intrinsic good*). Oprávnenosť získava až vtedy, ak je smeruje k dosiahnutiu iného dobra. V tomto prípade vyvažujeme základné dobro infikovaného jedinca spočívajúce v slobode (pohybu) so záujmom na ochrane života ostatných občanov. Voľba uprednostniť život pred slobodou nečiní veľký problém; je však potrebné si uvedomiť, že táto voľba zámerne potláča jednu z hodnôt v prospech druhej, dôležitejšej. Oveľa morálne problematickejšie by nepochybne bolo, ak by situácia vyžadovala usmrtenie infikovaných (nezvratne umierajúcich) ako jediný prostriedok uchránenia pred pandémiou. Samozrejme ide o výnimočnú, ak nie hypotetickú dilemu, ale myslím, že je dostatočne názorná.⁶³

Relatívne blízko k takýmto úvahám má problematika spravodlivej alokácie obmedzených zdrojov. Napríklad rozhodovanie o tom, ktorý z pacientov čakajúcich na transplantáciu má dostať nový orgán, nie je jednoducho voľbou, ktorá akceptuje nezavinený zdravotný stav pacientov, na ktorých sa orgán nedostane; je to skôr aktívna voľba, ktorému životu dať v danej situácii prednosť. George s Tollefsonom síce majú pravdu v tom, že stále nejde o usmrtenie ostatných pacientov, ale k istému pomerovaniu

---

⁶² *Idem*, s. 139.

⁶³ V kinematografii sa táto otázka riešila vo filme *Outbreak* (Smrtiaca epidémia) s Dustinom Hoffmanom. Z klasických filmov s podobnou etickou problematikou názorne spomeniem *Saving Private Ryan* (Zachráňte vojaka Ryana).

či vážení hodnôt a záujmov pri takomto rozhodovaní nepochybne dochádza. V našom prostredí tieto úvahy prednedávnom vyvolala transplantácia srdca najstaršiemu, veľmi známemu pacientovi. Pripomína to Dworkinovu myšlienku, že hodnotu života je možné nazerať nielen objektívne, ale i subjektívne (personálne) a inštrumentálne.

Domnievam sa, že pri nastavovaní správnych verejných politík je nutné zachovávať mravné princípy, na ktorých stojí spoločnosť, ale taktiež sa musia zohľadniť aspekty užitočnosti či efektivity. Embryo-deštruktívny výskum je problematikou verejnej politiky. Nemožno ho vyčleniť do sféry súkromného záujmu, ako by to ešte bolo možné v otázke umelých potratov; častým liberálnym argumentom je, že štát nemá legitimitu zasahovať do tak výsostne súkromnej veci, ako je tehotenstvo ženy. Výskum hrađený z prostriedkov daňových poplatníkov (či už na národnej alebo celoeurópskej úrovni) musí byť vždy predmetom dôkladného zváženia z pohľadu jeho možného prínosu pre verejné blaho. Ako teda postupovať pri úvahách o užitočnosti určitej činnosti a implikáciách pre jej normatívnu uchopenie?

V prvom rade považujem nutné povedať niekoľko slov o príspevku osvietenenských utilitaristov pre to, akým spôsobom sa dajú nazerať verejné politiky. Utilitarizmus alebo utilitárny kalkul sa niekedy používajú dokonca ako pejoratívne pojmy, často vďaka kontroverzným vyjadreniam proponentov vyhranených smerov súčasného konzekvencialistického myslenia. Považujem za prospešné ohliadnuť sa k pôvodným dielam klasikov a čítať ich v kontexte ich doby, práce a výzev, na ktoré reagovali. Zakladateľ moderného utilitarizmu Jeremy Bentham bol významným juristom a vizionárom sociálnych reforiem svojej doby, ktorý pranieoval po generácie zažitú neduhu fungovania práva a vládnutia vo Veľkej Británii, ktoré navyše jeho súčasníci z „lepších kruhov“ považovali za najväčšie prednosti krajiny.⁶⁴ Princíp utility, alebo najväčšieho šťastia pre najväčší počet ľudí, sa v jeho poňatí týkal prednostne morálky všeobecného zákonodarstva; morálka rozhodovania na úrovni jednotlivcov ho zaujímala len okrajovo. Je dôležité poukázať na to, že už prvý významný Benthamov nasledovník John Stuart Mill⁶⁵ kritizoval jeho zúžené chápanie sebeckej prirodzenosti človeka a tzv. racionálny kalkul ziskov a strát pri rozhodovaní jedinca rozšíril o morálny rozmer

---

⁶⁴ Mimoriadne zaujímavým literárnym počínom, ktorý Benthama preslávil, je *A Fragment on Government* z roku 1776 (Cambridge: CUP, 1988. 164 s.).

⁶⁵ MILL, John Stuart. *Utilitarianism* [1863] s. 181-235. In WARNOCK, Mary (Ed.). *“Utilitarianism” and “On Liberty”*: Including Mill's *“Essay on Bentham”* and *Selections from the Writings of Jeremy Bentham and John Austin*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002. 272 s.

svedomia. Zdôrazňoval, že pravidlá, ktoré sme zdedili od predchádzajúcich generácií vychádzajú zo skúseností predkov a sú pre nás významným ukazovateľom správneho konania. Dodržiavanie pravidiel ale nemá byť samoučelné či slepé, normy sa majú prehodnocovať podľa toho, či prinášajú spoločnosti blahobyť (*flourishing*). Zaujímavá je v tomto ohľade aj úvaha politického teoretika Paula Kellyho⁶⁶, podľa ktorého Benthamov koncept justície neumožňoval nakladať s ľudskými jedincami ako prostriedkami pre dosahovanie iných cieľov, inými slovami obetovať niekoľkých pre blaho väčšieho počtu ľudí. Kľúčovým dedičstvom klasických utilitaristov je požiadavka, aby zákonodarca vždy zohľadnil prínos schvaľovanej normy pre celú spoločnosť, a nielen vybranú skupinu ľudí, a zároveň aby neprijímal normy, ktoré by spoločnosti ako celku viac škodili, než jej boli na osoh.

Takto chápaná utilita noriem nás privádza k otázke, či je možné integrovať utilitárne argumenty do uvažovania o súlade určitej činnosti s princípom ochrany života ako základného ľudského práva. V jednej diskusii sa oxfordský profesor teológie Nigel Biggar vyjadril nasledovne:

„V rámci kresťanského myslenia existuje priestor pre konzekvenciálne argumenty, avšak konzekvencie nie sú jediným hľadiskom. Popri otázkach o konzekvenciách sú v určitých prípadoch relevantné a dôležité [aspekty] povahy úmyslu a motívu. Všeobecne povedané, nikto nesmie nikdy zamýšľať zabiť ľudskú bytosť v tom zmysle, že by to chcel. Vždy by tam malo byť zdráhanie.“⁶⁷

Podľa deontologickej etiky je správne konanie to, ktoré je v súlade s pravidlami či princípmi. Ak sa však zamýšľam nad otázkou, prečo má človek vlastne konať správne (v súlade s pravidlami či princípmi), nedochádzam k inému záveru, než je ten, že to musí byť pre neho či pre spoločnosť lepšie, musí to smerovať ku väčšiemu šťastiu a blahobytu. Etika založená na dodržiavaní pravidiel a (utilitárna) etika smerujúca k dosahovaniu väčšieho šťastia si tak nemusia nutne odporovať. Naopak pri úvahách o morálnej aprobovateľnosti určitých činností, a ich úpravu záväznými normami, je potrebné zvážiť oba aspekty.

V súčasnosti rozšírený utilitárny argument je postavený na kalkule obetovania existencie ľudských embryí v prospech očakávaného vynájdenia postupov liečenia chorôb, ktorými trpí veľký počet ľudí. Ako som už uviedol, problematika obetovania

---

⁶⁶ KELLY, Paul. *Utilitarianism and Distributive Justice: Jeremy Bentham and the Civil Law*. Oxford: OUP, 1990. 256 s.

⁶⁷ BIGGAR, Nigel. *Putting A Value On Human And Animal Life*. Dialóg s Petrom Singerom. [2013-04-10] <<http://www.standpointmag.co.uk/node/3990/full>>.

jednej hodnoty v prospech inej je mimoriadne eticky náročná a ľudia sa pri nej nevedia zhodnúť na správnych odpovediach. Každopádne, veľké očakávania od embryo-deštruktívneho výskumu spočívajúce vo vyliečení tak veľkej chorej populácie z tak závažných a traumatizujúcich chorôb, prezentované značnou časťou vedeckej komunity, je nepochybne príťažlivé pre všetkých, ktorým úprimne záleží na odstránení bolesti a útrap našich príbuzných, priateľov a spoluobčanov, aj keby by inak o morálnej aprobovateľnosti embryo-deštruktívneho výskumu skôr pochybovali.

Myslím ale, že je v prvom rade férové nechať zaznieť hlasy tých, ktorí vyslovili pochybnosti o predpokladaných revolučných výhodách takéhoto výskumu.⁶⁸ Pre vyváženosť argumentu je nutné poukázať na to, že ide väčšinou o kresťanských autorov argumentujúcich proti embryo-deštruktívnemu výskumu, aj keď táto skutočnosť samozrejme nemôže znižovať význam objektívnych faktov, na ktoré by poukazovali. Títo autori uvádzajú, že treba zohľadniť fakt, že doterajší eticky problematický výskum na ľudských embryonálnych kmeňových bunkách nepriniesol očakávané výsledky. Kritizujú motívy, ktoré bez ohľadu na etické štandardy vedeckej práce smerujú k dosiahnutiu slávy, popularity či vlastnému obohateniu (čo je nepochybne správne).⁶⁹

Napriek týmto výhradám je zo súčasného stavu poznania v rámci širšej biomedicínskej vedeckej komunity možné odvodiť, že výskum na embryonálnych kmeňových bunkách má potenciál priniesť dôležité poznatky pre liečenie rôznych chorôb. Podstatou vedeckého výskumu je na základe určitých hypotéz a indícií objavovať doteraz nepoznané (k tomuto bodu sa ešte vrátim); nezdar sám osebe nemôže byť dôvodom upustenia od ďalšieho snaženia. Ako ne-vedec by som ale nerád vstupoval do polemík o potenciálnom prínose rozličných foriem biomedicínskych výskumov. Každopádne si myslím, že je potrebné byť opatrný k prehnaným či revolučným očakávaniam a podobnej emocionálnej rétorike, ktorá nás oddaľuje od seriózneho zhodnotenia vedeckých faktov, možností a s nimi spojených etických otázok. S ohľadom na kontroverznosť embryo-deštruktívneho výskumu je morálnou povinnosťou venovať zvýšenú pozornosť eticky prijateľným alternatívam spôsobilým dosiahnuť podobné výsledky. Ich zanedbanie by bolo morálnym hazardom. Navyše, ako

---

⁶⁸ Pozri napríklad GEORGE, Robert – TOLLEFSEN, Christopher. *Op. cit.*, s. 209-213; FISHER, Anthony. *Op. cit.*, s. 131-151; MAY, William. *Catholic Bioethics and the Gift of Human Life*. 2. vyd. Huntington, IN: Our Sunday Visitor, 2008, s. 229-236.

⁶⁹ Anthony FISHER (*Op. cit.*, s.148) napríklad poukazuje na podvodné články vedca Hwanga Woo-Suka o pokroku vo výskume embryonálnych kmeňových buniek v prestížnom magazíne *Science*.

tvrdia niektorí autori, určité formy eticky prijateľného výskumu pacientom vlastných kmeňových buniek majú v určitých aspektoch lepšie vyhliadky pre ich liečenie, než výskum na bunkách pochádzajúcich z cudzích embryí (pokiaľ samozrejme terapia nebude spočívať v naklonovaní vlastných embryonálnych buniek; tento postup je ale zákonom zakázaný).⁷⁰ Z pohľadu komunity katolíckych veriacich tieto úvahy dobre vyjadruje Anthony Fisher:

„Katolíci na celom svete sú spojení s ostatnými v nádeji, že nové pokroky v biotechnológii a medicíne zlepšia zdravie a blahobyť všetkých, vrátane chudobných. Sme presvedčení, že existujú cesty ako dosiahnuť takéto výsledky bez toho, aby bola kompromitovaná etika výskumu a ďalej sa polarizovali naše komunity. Ak máme nájsť takéto cesty dopredu, musíme sa pozastaviť predtým, než vyrazíme ďalej do odvážneho nového sveta klonovania, pestovania embryí, hybridov a smrtiaceho zberu orgánov z mladých ľudských životov za účelom získavania kmeňových buniek či iných častí. Potrebujeme pauzu dostatočne dlhú na to, aby sme aspoň zaistili, že bežní ľudia a ich lídri porozumejú jazyku, vede, problematikám, sľubom a morálnym, sociálnym a finančným cenám za ne.“⁷¹

Všetko toto boli úvahy o tzv. utilite činnosti, teda užitočnosti a potenciálnym prínosom embryo-deštruktívneho výskumu. Je však nutné opýtať sa aj druhú otázku, ktorú osobne považujem za dôležitejšiu. Je to otázka o normatívnej utilite: o tom, či je užitočné (teda správne) tento druh výskumu (aj v kontexte s k nemu existujúcim alternatívam) normatívne aprobovať alebo reprobovať. Povolenie embryo-deštruktívneho výskumu v sebe nezahŕňa len hazard týkajúci sa poškodenia hodnoty ľudského života. Táto norma sa musí zhodnotiť v celistvosti dopadov na verejné blaho spoločnosti na jednej strane, a všetkých rizík ktoré z nej plynú na druhej strane.

Prínosy povolenia tohto výskumu nečinia tak veľké problémy (skôr je problematická ich miera); aprobáciou sa sleduje naplnenia základného dobra v podobe zlepšenia zdravia a blahobytu pacientov. Nie som však presvedčený o tom, či sa v celospoločenskej diskusii venuje dostatok pozornosti práve rizikám povolenia tejto činnosti, keďže ich z veľkej časti zatieňujú artikulované očakávané prínosy. Preto považujem za potrebné k tomuto problému uviesť aspoň stručne niekoľko myšlienok, ktoré budú nepochybne vyžadovať hlbšiu reflexiu, než k akej je v tejto práci priestor.

---

⁷⁰ Pozri publikácie citované v pozn. pod čiarou č. 68. K terapeutickému využitiu kmeňových buniek pozri tiež inštrukciu *Dignitas personae*, čl. 31-2.

⁷¹ FISHER, Anthony. *Op. cit.*, s.151.

Pravidlá ľudského konania smerujúce k napĺňaniu základných добier majú pre spoločnosť a jej členov zásadný význam. Z utilitárneho hľadiska sú dobré normy tie, ktorých dodržiavanie prospieva spoločnosti tým, že buď zvyšuje obecné blaho, alebo aspoň odstraňuje či zmierňuje nešťastie.⁷² To sa týka tak noriem dovoľujúcich, ako i prikazujúcich či zakazujúcich. V slobodných spoločnostiach platí, že občania môžu „konať, čo nie je zákonom zakázané, a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá“.⁷³ Táto ústavná norma poskytuje principiálnu ochranu ľudskej slobode, a zároveň je všeobecne prospešná, pretože skutočne prosperovať môže len slobodná spoločnosť. Predstavme si príklad, keď vedec objaví nový liek, ktorý zlepší kvalitu života mnohým pacientom. Vedecký výskum obecné spadá medzi dovolené činnosti a je celospoločensky prospešný. Ak by však k získaniu lieku potreboval vykonať smrtiace pokusy na niekoľkých pacientoch, morálne ani právne normy by mu takýto postup zakázali. A to nielen z toho dôvodu, že by to bolo v rozpore s princípom ochrany ľudského života, ale, ako sa domnievam, by to spoločnosti ako celku neosožilo. Možno by sa mnohých pacientov podarilo vyliečiť z choroby, ktorou práve trpeli, avšak cena za to by bola priveľká. Z nášho poznania sveta, myslím, vnímame bolesť, utrpenie a nešťastie ako prirodzené súčasti ľudského života. Pacientov, ktorých sa by sa podarilo vyliečiť liekom získaným za cenu obetovania iných životov (povedzme aj ľudí v nezvratnom vegetatívnom stave), rovnako ako aj nás zdravých, v budúcnosti môže postihnúť iná choroba a nevyhnutne tiež smrť.

Zmierňovanie bolesti, nešťastia a utrpenia je dobrou činnosťou, avšak len inštrumentálnou, smerujúcou k napĺňaniu šťastia a dôstojnosti ľudí, a tým k väčšiemu blahu celej spoločnosti. Ako inštrumentálnu hodnotu ho nie je podľa mňa možné povýšiť na finálny cieľ ľudského snaženia. Nielen preto, že samotná predstava odstránenia nešťastia pre všetkých je nereálna, utopická, a z pohľadu určitých ľudí, zvlášť chudobných, arbitrárna, a tým v podstate neférová, ale i z toho dôvodu, že utrpeniu odníma pozitívny význam. Nerešpektuje to, že zakúšanie bolesti prináša človeku životne dôležité skúsenosti. Pri vlastnej chorobe nachádza vnútornú silu

---

⁷² Na tom sa ale nezhodujú všetci utilitaristi. Mysliteľ Karl Popper poukázal na to, že z etického hľadiska je významné len znižovanie nešťastia, pretože utrpenie morálne vyžaduje pomôcť, na rozdiel od neexistencie morálneho apelu pomáhať niekomu, komu je aj tak dobre. Varoval, že zákonodarstvo usilujúce o maximalizáciu šťastia môže prerásť v diktatúru. Tento prístup nazýva negatívny utilitarizmus. Pozri POPPER, Karl. *The Open Society and its Enemies* [1945]. Abingdon: Routledge, 2011. 800 s.

⁷³ Pozri čl. 2 ods. 3 Listiny základných práv a slobôd.

premáhať sa a bojovať, útrapy najbližších ho učia súcitú a starostlivosť, skúsenosti so smrťou vo svojom okolí ho nevyhnutne prakticky pripravujú na prijatie skutočností neodvratiteľnej konečnosti vlastného pozemského bytia. Odstraňovanie nešťastia má byť praktickým vyjadrením uctievania najdôležitejších hodnôt spoločnosti. Je teda prostriedkom pre dosahovanie hodnoty ochrany života a slobody jedinca a nemôže byť ako také postavené nad tieto hodnoty, inými slovami nesmie byť vykonávané, či už v prospech jednotlivca, skupiny, alebo akokoľvek vágne definovaného „celého ľudstva“, v rozpore s vnútornými hodnotami spoločnosti. Dodržiavanie princípu ochrany života ako absolútnej hodnoty je pre spoločnosť zároveň prospešné a užitočné. Jej členov učí vzájomnému rešpektu a posilňuje dôstojnosť každého z nás, obzvlášť slabých, chorých a postihnutých. Nikoho nevystatuje hrozbe, že sa dostane do situácie (napr. dostane Alzheimerovu chorobu), keď nebude môcť ovplyvniť to, že ho iní využijú vo svoj prospech len ako púhy prostriedok k jeho dosiahnutiu. Vzájomným rešpektovaním nedotknuteľnosti života druhých každý zároveň najlepšie chráni vlastný život. Spoločnosť, ktorá funguje na tomto princípe, bude prosperovať viac než tá, ktorá sa pri normotvorbe nebude riadiť tým, že rešpekt k základným princípom, ako je nedotknuteľnosť práva na život, napokon prináša viac úžitku a šťastia.

Môj druhý, veľmi stručný bod, sa bude dotýkať samotného charakteru vedeckého výskumu. Cieľom exaktnej vedy je objaviť (a overiť) doteraz nepoznané skutočnosti či procesy, na základe ktorých fungujú veci v reálnom svete. Vedci obecné postupujú tak, že na základe doterajšieho vedeckého poznania generujú hypotézy (predpoklady určitých javov či skutočností), a tie následne overujú pozorovaním či experimentmi, pomocou ktorých môžu prísť k poznaniu novému (ktoré im hypotézy potvrdí alebo vyvráti). Z logiky vecí plynie, že pri výskume nie je možné dopredu s istotou vedieť, aké budú jeho výsledky, resp. k akému poznaniu sa dospeje (inak by bol zbytočný, v podstate by šlo o overenie už poznaného, čo má tiež svoj význam, ale neslúži pre tento argument).

Zoberme do úvahy pre človeka tak mimoriadne citlivú činnosť, ako výskum na ľudských embryách – prvotnom štádiu existencie ľudských jedincov. Napriek snahám o viac či menej prísnu reguláciu takejto činnosti (napr. umožňujúcu výskum len pre „terapeutické či diagnostické účely“) nie je podľa mňa z povahy výskumu možné ho obmedziť len na dosahovanie takých výsledkov, ktoré momentálne chceme dosiahnuť, a zároveň sa vyhnúť tomu, čo by sme už považovali za neprijateľné. Ak je klonovanie ľudí zakázané kvôli následkom, ktoré poznáme, a ktoré odmietame (aby po svete

chodili kópie živých či už zomrelých ľudí), o čo viac by sme mali byť ostražitejší voči takému nakladaniu s ľudskými embryami, ktorého následky v tejto chvíli ani nemusíme dokázať predvídať? Už len samotný terapeutický účel výskumu na ľudských embryách nebráni objavom (možno aj neúmyselným) umožňujúcim génové vylepšovanie ľudského druhu, ktoré vyvoláva ďalšie etické kontroverzie. Tie sa netýkajú len hrozby stratifikácie ľudí do apriori prvej, druhej... kategórie (o spoločenskej škodlivosti tohto fenoménu sme myslím dostatočne poučení z minulosti), ale takisto, ako tvrdí Michael Sandel, hrozby toho, že ľudia v snahe o dominanciu nad životom stratia tak dôležité poznanie o tom, že ich možnosti, sily a úspechy majú charakter daru.⁷⁴ O negatívnych dopadoch tohto javu pre spoločnosť sa v súčasnosti môžeme len domnievať, nesmieme ich však ignorovať.

5. Zhrnutie práce a záverečné poznámky

Na konci tejto štúdie sa nebránim dojmu, že nastolila viac otázok, než sa pokúsila zodpovedať. Predsa však verím, že nekončí tam, kde začínajú argumenty, a dúfam, že ju čitateľ neposúdi (a neodsúdi) ako defilé útržkov poskladaných zo zahraničnej literatúry. Aby som tomu predišiel, mojou snahou bolo zasadiť diskusiu o morálnych a právnych aspektoch počiatočného štádia ľudského života do kontextu súčasnej faktickej a normatívnej situácie v českej spoločnosti v rámci európskej komunity národov. Kvôli šírke analyzovanej problematiky som sa taktiež rozhodol zúžiť diskusiu primárne na problematiku ničenia ľudských embryí pri biomedicínskom a biotechnologickom výskume na embryonálnych kmeňových bunkách. Vzhľadom na záujem o poznanie normatívnych aspektov som štúdiu situoval na pomedzie právnej a morálnej náuky; keďže mám za to, že oba tieto normatívne systémy sa sčasti prelínajú a vzájomne ovplyvňujú, mohlo dôjsť k tomu, že sa mi na niektorých miestach nepodarilo plne vystihnúť, ku ktorej doméne sa vzťahujú prezentované úvahy. Napriek možným nejasnostiam verím, že základná línia práce je poznateľná a vedie k zmysluplným impulzom pre ďalšiu diskusiu.

Úvodom diskusie o morálnych aspektoch nakladania s ľudskými embryami som považoval za potrebné vyčleniť vhodnú „pôdu“ pre rozvinutie argumentov. V tomto

---

⁷⁴ Pozri SANDEL, Michael. *The Case against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*. Cambridge, MA: HUP, 2009. 176 s.

úsilí mi prišla vhod práca Ronalda Dworkina, podľa ktorého je možné ochranu života ľudských bytostí v embryonálnej fáze odvodzovať od ich právnej subjektivity (osobnosti), ktorú však väčšinová spoločnosť skôr neuznáva, ale taktiež od „posvätnosti“ objektívnej hodnoty ľudského života (oddelene od subjektívneho práva embrya na život), na ktorej sa ako spoločnosť vieme zhodnúť, a zároveň uznať vzájomné rozdiely v chápaní jej charakteru. To nás privádza nielen do domény individuálnej morálky, ale v prvom rade k morálnym systémom, ako si ich definujú rozličné spoločenské skupiny a inštitúcie, obzvlášť cirkvi a náboženské spoločnosti.

Keďže v našej spoločnosti medzi občanmi hlásiacimi sa k určitému vierovyznaniu prevažujú členovia Katolíckej cirkvi, pokračoval som popisom základov jej morálneho učenia o diskutovanej problematike. Hoci zastávam názor, že tak morálne učenie Katolíckej cirkvi, ako aj morálka ostatných cirkví a náboženských spoločností, sú významným prínosom pre celospoločenskú diskusiu o charaktere verejnej morálky, nemôžu si nárokovať výsadu (prirodzeného či nadprirodzeného pôvodu) presadzovať svoje normy plynúce z náboženskej tradície ako podklad pre všeobecné zákonodarstvo. Zaujímavosťou je, že v súčasnosti je vo verejnej diskusii katolícky pohľad na bezpodmienečnú nedotknuteľnosť života často označovaný ako extrémny či fundamentálny. Katolícka cirkev odvodzuje zákaz zničenia ľudského embrya z posvätnosti života každej ľudskej bytosti. Životu dal človeku Boh, človek „stojí vo svete ako obraz Boha, znamenie jeho prítomnosti a odlesk jeho slávy.“⁷⁵ Princiálna ochrana ľudského života od oplodnenia po prirodzenú smrť však nemusí pochádzať len z náboženskej tradície, či opierať sa o teologické argumenty. Svedčí o tom jeden z hlavných prúdov modernej prirodzenoprávnej náuky, ktorú predstavujem v práci Roberta Georgea, a ktorá mi slúži pre načrtnutie dvoch oblastí, v ktorých by sa podľa mňa mala pohybovať ďalšia diskusia.

V prvom rade je potrebné poukázať na to, že iusnaturalistická koncepcia je v súčasnej diskusii o etike v biomedicínskom výskume považovaná za menšinový názor. V pluralitnej spoločnosti princípy menšiny zo zásady nepredstavujú základ pre zákonodarstvo (aj keď tomu tak môže byť; napríklad sú štáty, v ktorých je trest smrti zakázaný z dôvodu principiálnej ochrany ľudského života i napriek nesúhlasu – často tesnej – väčšiny elektorátu). Stanoviská určitých skupín, náboženské či morálne, nemusia byť akceptované ostatnými ako princípy celej spoločnosti. Určitá morálna

---

⁷⁵ Encyklika *Evangelium vitae*, č. 34.

náuka však môže byť osvojená všeobecným zákonodarstvom, pokiaľ vie v slobodnej diskusii presvedčiť majoritu silou svojich argumentov. Hoci Georgeove argumenty v prospech požiadavky na ochranu života ľudského embrya plynúce z jeho subjektivity ako ľudskej osobnosti považujem za vnútorne konzistentné a celkom presvedčivé, domnievam sa, že otázka osobnosti embrya je skôr filozofická a v rámci celospoločenskej diskusie poskytuje rozličné odpovede. Pozornosť je preto potrebné orientovať na otázku, ako vníma česká spoločnosť objektívnu hodnotu ľudského života a aké to má implikácie pre otázku hodnoty života ľudských embryí, hlavne tých, ktoré zákon označuje ako „nadbytočné“ a ktoré sa používajú pre výskum embryonálnych kmeňových buniek.

Môj druhý impulz pre diskusiu spočíva v možnostiach integrácie utilitárneho aspektu do principiálnej ochrany základných добier, hlavne práva na život a ľudskej dôstojnosti. Domnievam sa, že najdôležitejšie morálne princípy vyznáva spoločnosť taktiež preto, že dospela k historickému poznaniu, že ich zachovávanie umožňuje nielen prežitie druhu, ale i blahobyt a prosperitu jedincov a odvodene celej spoločnosti. Tento pohľad nezavrhuje principiálny prístup k riešeniu etického problému výskumu embryonálnych kmeňových buniek. Najdôležitejšie princípy, ako napríklad imperatív ochrany ľudského života a ďalších základných ľudských práv a slobôd, však nepovažujem za samoúčelné. Naopak, ich účel vidím v harmonickej existencii a prosperite spoločnosti. To je nepochybné aj z pohľadu teologického či filozofického, aj keď oba tieto prístupy nazerajú spoločenskú harmóniu a ľudský blahobyt z iného uhla. Ak kresťanskí či prirodzenoprávni autori predkladajú argumenty, prečo je ničenie embryí morálne zlé a má byť zakázané, navrhujem doplniť toto tvrdenie o pozitívny rozmer, a teda zdôvodniť, aký prínos pre spoločnosť má, ak sa v tejto činnosti obmedzí. Bez odpovede na túto otázku je sotva možné presadiť morálne normy plynúce z náboženskej či prirodzenoprávnej tradície za podklad pre všeobecné zákonodarstvo. V príslušnej pasáži predstavujem iba veľmi stručné zamyslenie spočívajúce v užitočnosti rešpektovania hodnoty ľudského života nielen pre jedincov, ale pre spoločnosť ako celok.

Na základe prezentovanej diskusie dochádzam v k nasledovnému záveru:

Pri pochybnostiach o ontologickom štatúte embrya a jeho právnej subjektivite, ktorá má zaručovať nedotknuteľné a nezrušiteľné právo na život, o ktorých v spoločnosti nepanuje a asi ani nebude panovať konsenzus,

za súčasného stavu, keď podľa môjho názoru nebol dostatočne prehodnotený význam spoločenského a kultúrneho vnímania hodnoty ľudského života v českej spoločnosti pre problematiku nakladania s ľudskými embryami, a to vo svetle tak požiadavky článku 28 Dohovoru o ľudských právach a biomedicíne, ako i posledného vývoja na celoeurópskej scéne,

berúc do úvahy nielen možný pozitívny prínos výskumu na ľudských embryách pre biomedicínu a biotechnológie, ale taktiež jeho možné širšie sociálne, kultúrne a morálne konzekvencie pre každého člena spoločnosti a pre spoločnosť ako celok,

je podľa mojej mienky vhodné prehodnotiť morálnu a právnu aprobovateľnosť embryo-deštruktívneho výskumu v Českej republike a zaujať voči nemu skôr zdržanlivý postoj.

6. Použitá literatúra

- BENTHAM, Jeremy. *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* [1789]. Dover: Dover Publications, 2007. 416 s.
- BIGGAR, Nigel. *Putting A Value On Human And Animal Life*. Dialóg s Petrom Singerom. [2013-04-10] <<http://www.standpointmag.co.uk/node/3990/full>>.
- BLAHOVÁ, Adela. Výskum kmeňových buniek z pohľadu filozofie a etiky. 4. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov. Prešov: PU v Prešove, 2009, s. 82-93.
- BLAŽEK, Petr. *Právni a etické aspekty ochrany počátka a konce ľudského života a jeho dôstojnosti*. Dizertačná práca. Praha: Právnická fakulta UK, 2011.
- ČERNÝ, David a kol. *Lidské embryo v perspektivě bioetiky*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2011, 192 s.
- DWORKIN, Ronald. *Life's Dominion. An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*. New York: Vintage, 1994. 288 s.
- FISHER, Anthony. *Catholic Bioethics for a New Millenium*. Cambridge: CUP, 2012. 333 s.
- GEORGE, Robert – TOLLEFSEN, Christopher. *Embryo: A Defense of human life*. 2. vyd. Princeton, NJ: Witherspoon Institute, 2011. 289 s.
- HERRING, J. *Medical Law and Ethics*. 3. vyd. Oxford: OUP, 2010. 653 s.
- KELLY, Paul. *Utilitarianism and Distributive Justice: Jeremy Bentham and the Civil Law*. Oxford: OUP, 1990. 256 s.
- KÜHN, Zdeněk. Zločin a trest. In BOBEK, Michal – MOLEK, Pavel – ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav MU, 2009, s. 207-227.
- MAY, William. *Catholic Bioethics and the Gift of Human Life*. 2. vyd. Huntington, IN: Our Sunday Visitor, 2008. 382 s.
- MILL, John Stuart. *Utilitarianism* [1863] s. 181-235. In WARNOCK, Mary (Ed.). *“Utilitarianism” and “On Liberty”: Including Mill's “Essay on Bentham” and Selections from the Writings of Jeremy Bentham and John Austin*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002. 272 s.
- O'ROURKE, Kevin – BOYLE, Philip. *Medical Ethics. Sources of Catholic Teachings*. 4. vyd. Washington DC: GUP, 2011. 332 s.
- POPPER, Karl. *The Open Society and its Enemies* [1945]. Abingdon: Routledge, 2011. 800 s.
- SANDEL, Michael. *The Case against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering*. Cambridge, MA: HUP, 2009. 176 s.
- SAUTIER, Bertrand. *Oliver Brüstle vs. Greenpeace: how to read the moral compass?* [2013-04-10] <http://kslr.org.uk/blogs/europeanlaw/2012/07/13/oliver-brustle-vs-greenpeace-how-to-read-the-moral-compass/#_edn13>
- TERYNGEL Jiří. Trestní limity výzkumu embryonálních kmenových buněk. *Zdravotnictví a právo* 2005, č. 11, s. 5-8.
- DOKUMENTY KATOLÍCKEJ CIRKVI:
- Inštrukcia kongregácie pre náuku viery *Donum vitae*, 1987.
- Encyklika pápeža Jána Pavla II. *Evangelium vitae*, 1995.
- Inštrukcia kongregácie pre náuku viery *Dignitas personae*. 2008.